

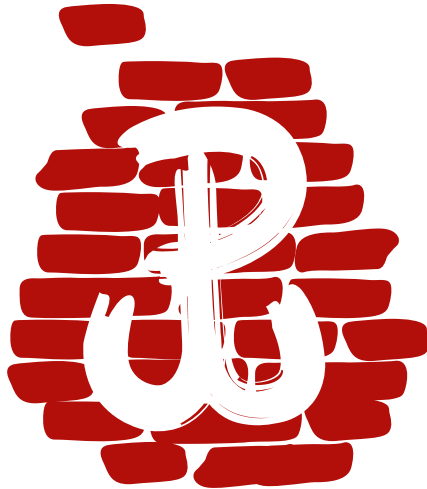
Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej”

na terenie powiatu legionowskiego

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej”

na terenie powiatu legionowskiego

SPIS TREŚCI:

WPROWADZENIE	3
Szlak południowo-wschodni, znaki czarne	4
A. 17,3 km PKP Legionowo Przystanek – Jabłonna	6
B. 11,8 km Jabłonna – PKP Legionowo	8
C. 13 km PKP Legionowo – Nieporęt	9
D. 18 km Nieporęt – Kobiątka	10
Opis historyczny	11
Szlak centralny, znaki zielone	28
A. 14,9 km Suchocin – Olszewnica Stara	30
B. 19,6 km Olszewnica Stara – Zegrze Południowe	31
C. 9,7 km Zegrze Południowe – Nieporęt	32
D. 15,7 km Nieporęt – Zamostki Wólczyńskie	33
Opis historyczny	34
Szlak północny, znaki czerwone	50
A. 11,2 km Wierzbica – Zegrze	52
B. 14,2 km Zegrze – Komornica	53
Opis historyczny	54

WPROWADZENIE

Powiat legionowski ma bogatą historię, której liczne, interesujące świadectwa pozwalają dziś poznawać ją i przekazywać kolejnym pokoleniom. Wśród obiektów architektonicznych wymienić można kilkusetletnie kościoły, pałace, budowle wojskowe oraz współcześnie ufundowane pomniki. Na terenie powiatu istnieje sieć oznakowanych szlaków pieszych i rowerowych, dzięki czemu jest to obszar bardzo atrakcyjny dla osób uprawiających turystykę czynną.

Starostwo Powiatowe w Legionowie oddało w 2014 roku miłośnikom pieszych wędrówek i rowerowych rajdów do użytku ponad 140 km Turystycznego szlaku patriotycznego „Polski Walczącej” na terenie powiatu legionowskiego. To pierwsza na Mazowszu trasa, która prowadzi turystę skupiając jego uwagę na historii walki Polaków o niepodległość – zaczynając od okresu, w którym nasz kraj stracił wolność w wyniku rozbiorów, poprzez powstania narodowo-wyzwoleńcze, okupację hitlerowską, stalinowskie prześladowania, na zakończonej sukcesem walce NSZZ „Solidarność” o odzyskanie suwerenności kończąc.

Wędrownicy znajdą na nim 78 miejsc i obiektów pamięci. W poznawaniu historii regionu pomoże 50 tablic opisujących najważniejsze miejsca i wydarzenia związane z walką o niepodległość. Dobrą orientację w terenie zapewni 80 tablic kierunkowych uzupełniających standardowe znakowanie PTTK. Szlak podzielony jest na trasy: czarną, czerwoną i zieloną, natomiast każda z nich składa się z kilkunastokilometrowych odcinków. Wszystkie oznaczenia uwzględniają oba kierunki marszruty – od startu do mety i w drodze odwrotnej. Szlak wyposażony jest w nowoczesne narzędzia, m.in. stronę internetową www.szlak.powiat-legionowski.pl przystosowaną dla potrzeb osób niedowidzących (lektor), z elementami spaceru wirtualnego 360° i mapami – kartograficzną i satelitarną oraz tablice informacyjne oznaczone QR Code'ami. Do dyspozycji turystów jest także ten przewodnik, w którym dokładnie opisane są trasy oraz miejsca pamięci, zabytki i świadectwa walki Polaków o wolność. Wydawnictwo to uzupełnia mapa w skali 1:40 000 z naniesionymi dodatkowo szlakami rowerowymi i kajakowymi oraz zabytkami.

Ciekawym uzupełnieniem powiatowej części szlaku są trzy trasy na terenie miasta Legionowo. Obejmują one łączną długość 25 km z 28 miejscami pamięci. Szlaki zaprojektowane zostały z myślą o turystach pieszych oraz rowerzystach, jednakże dzięki korzystnemu układowi komunikacji publicznej w Legionowie, zwiedzać je mogą wszyscy.

Zapraszamy na piękną, pouczającą przygodę z historią, zabytkami i przyrodą powiatu legionowskiego. Przebycie tras daje możliwość ubiegania się o jeden z trzech stopni odznaki turystycznej Szlaku, zgodnie z zapisami Regulaminu.

Wydawca

Starostwo Powiatowe w Legionowie, ul. Sikorskiego 11, 05–119 Legionowo; tel. 22 7640 100, fax 22 7640 450, e-mail: promocja@powiat-legionowski.pl; www.powiat-legionowski.pl

Przewodnik opracowany w ramach projektu „Turystyczny szlak patriotyczny Polski Walczącej” współfinansowanego ze środków Programu Operacyjnego „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007 – 2013”.

Opracowanie historyczne

© Starostwo Powiatowe w Legionowie, Muzeum Historyczne w Legionowie.
Autorzy tekstów: Sławomir Jakubczak, Wojciech Jeute, Krzysztof Klimaszewski, Apolonia Kowalska, Wawrzyniec Oriński, Mirosław Pakuła, Edward Palczyński, Jacek Szczepański, Dariusz Wróbel.

Opracowanie turystyczne

© Starostwo Powiatowe w Legionowie przy współpracy z Rafałem Modzelewskim z PTTK Oddział „Mazowsze” w Warszawie.

Koordynacja projektu

Wydział Kultury i Promocji Starostwa Powiatowego w Legionowie.

Projekt i skład

Euro Pilot sp. z o.o., ul. St. Konarskiego 3, 01-355 WARSZAWA; tel./fax 22 664 50 91; 22 664 37 20
biuro@europilot.com.pl; handlowy@europilot.com.pl; www.europilot.com.pl

Szlak patriotyczny „Polski Walczącej” wpisany jest do ewidencji pieszych nizinnych szlaków turystycznych Komisji Turystyki Pieszej ZG PTTK (Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego).

W przewodniku wykorzystano fragmenty z „Powiat legionowski - przewodnik subiektywny” autorstwa Jacka Szczepańskiego

ISBN 978-83-946764-4-5

Projekt i druk sfinansowany przez Powiat Legionowski

Powiat
Legionowski

Szlak południowo-wschodni znaki czarne

Spośród opisanych w tym przewodniku ten szlak jest najbogatszy w miejsca pamięci, ale też bardzo atrakcyjny pod względem krajoznawczo-krajobrazowym. Przechodzi obok pięciu rezerwatów przyrody, przez tereny leśne i nadrzeczne oraz urokliwe łąki. Na jego trasie znajduje się zespół pałacowo-parkowy w Jabłonnii z 1784 roku i kościół w Nieporęce z 1667 roku – jedne z istotniejszych zabytków architektury na Mazowszu. Z wyjątkiem krótkich odcinków w okolicach Rezerwatu Łęgi Czarnej Strugi szlak przydatny dla rowerzystów.

0,0 km	PKP Legionowo Przystanek
3,6 km	Chotomów
10,7 km	Rezerwat Jabłonna
17,3 km	Jabłonna
24,5 km	Rezerwat Bukowiec Jabłonnowski
29,1 km	PKP Legionowo
36,4 km	Nowopol
42,1 km	Nieporęt
50,6 km	Izabelin
54,9 km	Rembelszczyszyna
57,0 km	Stanisławów Pierwszy
58,0 km	Rezerwat Puszcza Słupecka
59,2 km	Rezerwat Łęgi Czarnej Strugi
60,4 km	Kobiałka

START

A. 17,3 km | PKP Legionowo Przystanek – Jabłonna

[opisy historyczne miejsc 1 - 12 na stronach 11-18]

Z Legionowa do pałacu w Jabłonninie przez rezerwy i Lasy Chotomowskie.

Wędrówka zaczyna się po północnej stronie stacji PKP Legionowo Przystanek. Tędy przechodzi też niebieski szlak 1 po Legionowie. Idąc wzdłuż torów, na granicy Legionowa i Chotomowa znajdujemy miejsce walk powstańców 1. Dalej szlak prowadzi w kierunku Chotomowa, miejscowości, która pochwalić się może długą historią. Pierwszy wpis z 1387 r. odnaleźć można w księgach parafialnych Wieliszewa, a dotyczy wydzielenia parafii wieliszewskiej z chotomowskiej. Znaki wprowadzają do centrum wsi przez nowo wybudowany wiadukt kolejowy. Z wiaduktu kierując się w lewo, bocznymi drogami dochodzi się do widocznego cmentarza, na którym znajdują się mogiły obrońców ojczyzny z różnych formacji wojskowych 2 (3,3 km). To jedna z najbardziej malowniczych nekropolii w powiecie legionowskim. Po kolejnych 300 metrach, po prawej stronie neogotycki kościół parafialny, dzieło Franciszka Lanciego. W świątyni wmurowane tablice pamięci 3. Dalej przy rondzie pomnik poległych i walczących z okupantem hitlerowskim w latach 1939-45 4 (3,6 km). Tu znajduje się też przystanek ZTM linii 741. Szlak 5 opuszcza teren Chotomowa ulicą Piękną, potem w lewo ulicą Żeligowskiego i wprowadza do Lasów Chotomowskich. Tam spotyka znaki czerwone Warszawskiej Obwodnicy Turystycznej (4,9 km). Idąc nimi w prawo, można powrócić do Chotomowa i po 1,5 km do stacji PKP. Idąc nimi wprost, po 200 metrach WOT skręca w lewo (do stacji PKP Modlin – 17,5 km), a znaki czarne 6 dochodzą do pasma wydm Gór Chotomowskich z mogiłą żołnierzy AK zamordowanych 22 lutego 1943 r. przez hitlerowców 5 (6,4 km). Po zejściu z wydmy następuje połączenie ze szlakiem niebieskim (6,6 km) i ponowne, acz nie ostatnie spotkanie ze szlakiem czerwonym (6,8 km). Czarny szlak 7 wspólnie z niebieskim wkracza teraz na atrakcyjny przyrodniczo fragment trasy. Napotyka na niej drzewostany sosnowe o wielopiętrowej strukturze, z drzewami i krzewami liściastymi oraz bujnym runie. Trasa często zmienia kierunek, raz po raz przerzucając się z duktu na dukt czy ścieżkę. Po przecięciu szerokiego traktu prowadzącego do Chotomowa szlaki przybliżają się do wydmy i idą jej podnóżem. W tym miejscu wydma nazywana jest Górą Konwaliową z uwagi na bogato występujące, objęte ochroną konwalie majowe. Po ostrym skręceniu w prawo znaki wprowadzają na górę i wkrótce docierają do pomnika upamiętniającego Polaków pomordowanych przez Niemców w latach 1939–1945 6 (10,2 km). Za pomnikiem trasa przekracza w miejscu przejścia dla pieszych szosę Nowy Dwór Mazowiecki – Jabłonna. Jest tam przystanek PKS. Wśród suchych borów sosnowych szlak wiedzie w okolice Rezerwatu Jabłonna (10,7 km). W rezerwacie utworzonym w 1980 r. przeważa drzewostan sosnowy uzupełniony przez ciekawe okazy dębu szypułkowego. Na skraju rezerwatu szlaki czarny i niebieski prowadzą dalej razem i rozstają się dopiero po wyjściu z lasu (12 km). Znaki czarne 8 wracają do szosy Modlińskiej i wkraczają do Jabłonniny.

3,3 km

3,6 km

4,9 km

6,4 km

6,8 km

10,2 km

10,7 km

12 km

JABŁONNA – Pierwsze wzmianki pisane o miejscowości pochodzą z 1339 r. z tzw. „Spominków płockich”. Znajdowała się tu wówczas osada bartna. Pierwsza istotna siedziba biskupia powstała tu na początku XVI w. Wybudowano wtedy drewniany dwór. Znaczenie wsi istotnie wzrosło po przeniesieniu stolicy do Warszawy. Ponowny rozkwit nastąpił za sprawą biskupa Poniatowskiego, który rozpoczął tu budowę nowoczesnej rezydencji letniej. Wzniesiono ją w latach 1774–1784.

13,5 km

14,8 km

16,8 km

17,3 km

Polną drogą znaki 8 kierują się w stronę cmentarza 7 (13,5 km). Na nim mogiły obrońców ojczyzny z różnych formacji wojskowych. Wkrótce szlak ponownie łączy się z niebieskim, by wraz z nim dojść do wału przeciwpowodziowego nad Wisłą. Na nim dobrze zachowane niemieckie stanowisko strzeleckie dla karabinów maszynowych, zbudowane na planie koła, pochodzące z końca II wojny światowej 8 (14,8 km). Za wałem przeciwpowodziowym znajduje się objęty ochroną obszar między brzegiem Wisły a wałem o nazwie **Rezerwat Ławice Kiełpińskie**, do którego wstęp jest wzbroniony. Na jego terenie, po ok. 100 m na ścieżce zachowało się kolejne umocnienie z wyraźnym wyrytym w betonie napisem. Nad samą Wisłą znajduje się jeszcze jedno stanowisko, niestety przy wysokim stanie rzeki niewidoczne, znajdujące się pod powierzchnią wody. Powstały w 1998 r. rezerwat o prawdziwa mazowiecka dżungla. Krzewy tozy z wierzbami i topolami oraz szuwały wokół starorzeczy robią oszałamiające wrażenie. Jak w swoim przewodniku przytacza L. Herz jest tu „taki wielki spokój, jakby zawsze rozsznuło się żywe zadumienie” (K. Wierzyński). Być może dlatego jest to miejsce ulubione przez wędkarzy. Rezerwat chroni koryto rzeki wraz z łachami i wyspami, także na terenie przyległej gminy Łomianki. Stworzono go z myślą o ochronie ostoi lęgowych rzadkich i ginących gatunków ptaków. Znajduje się tu jedna z największych w Polsce kolonii rybitw białoczelnych. Znaki czarne 9 prowadzą wałem przeciwpowodziowym na południowy-wschód do imponującego zespołu pałacowo-parkowego w Jabłonninie z XVIII w., do którego dostać się można tylną furtką. Został on zaprojektowany przez dwóch najważniejszych architektów swojej epoki: Dominika Merliniego, twórcę Łazienek i Szymona Bogumiła Zuga. Pierwszy z nich jest autorem pałacu i obu pawilonów: Królewskiego i Księcia Józefa, drugi – groty romantycznej, oranżerii i altany chińskiej. W latach 1798–1806 spędzał tu czas ks. Józef Poniatowski. Zabytkowe obiekty mocno ucierpiały podczas wojennych działań. Zostały zrekonstruowane i odbudowane w latach 1952–1953. Obecnie teren jest w posiadaniu Polskiej Akademii Nauk. Istniejący park krajoznawczy otaczający pałac powstał z inicjatywy Anny Dunin-Wąsowiczowej. Zastąpił on poprzedni, geometryczny. Nim właśnie szlak podąży do pałacu, gdzie na prawym jego skrzydle znajduje się tablica upamiętniająca walki o Warszawę z 1945 r. 9 (16,8 km). Znaki 10 wyprowadzają na ul. Modlińską, pozostawiając po lewej stronie oranżerię i altanę chińską. W pobliżu, po lewej stronie, górujący nad okolicą gmach kościoła parafii pw. Matki Bożej Królowej Polski. Na jego terenie obejrzeć można tablice pamięci 10. Na wprost głównej pałacowej bramy z XIX w. siedziba urzędu gminy wzniesiona w pierwszej połowie XIX w. i starannie odrestaurowana w 2008 r. Pierwotnie był to zajazd z kuźnią. Na ścianach tablice pamięci 11. Po lewej stronie urzędu na skwerze interesujący pomnik Armii Krajowej 12. Przystanek ZTM 723 i 741 oraz ponowne spotkanie ze szlakiem niebieskim (17,3 km). Za znakami niebieskimi w lewo dojdziemy do stacji PKP w Janówku (14,7 km), a w prawo po 7 km do stacji PKP Warszawa Choszczówka.

B. 11,8 km | Jabłonna – PKP Legionowo

[opisy historyczne miejsc 13 – 22 na stronach 18-21]

Przez nadwiślańskie błonia i Las Legionowski do ścisłego centrum stolicy powiatu.

Znaki czarne 13 i niebieskie ul. Modlińską prowadzą w kierunku zachodnim do za-
bytkowego budynku poczty. To jedna z późnoklasykistycznych peretek Jabłonna
pochodząca z lat 20. XIX w. Obok na skwerze „Alfy” i „Skiby” stoi monument upamięt-
niający walki w latach 1939–1945 14, a także pomnik wdzięczności za pontyfikat Jana
Pawła II i dzieło „Solidarność” 15 (17,8 km). W tym miejscu szlak niebieski podąża
prosto, a czarny 16 skręca w prawo przez ul. Modlińską w ul. Parkową i dochodzi
do wału, którym w lewo, mijając teren zwiedzanego już rezerwatu, trasa doprowadza
do piaskarni (19,9 km). Za zgodą właściciela można dostać się na jej teren i obejrzeć
miejsce przeprawy batalionu por. „Znicza” przez Wisłę 15. Szeroką drogą, po której
często suną ciężarówki jadące do piaskarni, znaki kierują się w stronę ostrzelanego
w 1944 r. w czasie walk o Jabłonnę domu na Buchniku 16 (20,9 km). 100 m dalej
przystanek ZTM 723.

17,8 km

19,9 km

20,9 km

22,3 km

23,3 km

25,5 km

25,7 km

26,1 km

29,1 km

Szlak 17 przechodzi przez ruchliwe skrzyżowanie i lokalną ulicą doprowadza do
nowego osiedla bloków po prawej stronie. Tam ponownie łączy się ze znakami niebie-
skimi (22,3 km) i wiedzie ul. Akademijną, dalej, wśród zabudowań jednorodzinnych
Politechniczną. Przy końcu drogi szlaki rozdzielają się (niebieski zawraca) a trasa
czarna samodzielnie wkracza w las i prowadzi przez miejsca, w których Niemcy mor-
dowali Polaków przywożonych tu z okolicznych miejscowości. Choć po wojnie ciała
ekshumowano, w lesie pozostały niektóre mogiły otaczane szacunkiem i skłaniające
do refleksji. Na zalesionej wydmie pierwsza z pięciu bezimiennych leśnych mogił
17 (23,3 km). Dalej na ul. Przylesie znów szlak chwilowo łączy się z niebieskim.
Kolejny krzyż znajduje się na skraju **Rezerwatu Bukowiec Jabłonnowski** 18, gdzie
następuje rozstaj ze szlakiem niebieskim. Rezerwat utworzono w 1990 r., aby chronić
drzewostan bukowy rzadko spotykany na Mazowszu. Zobaczyć można tu okazy
czarnej brzozy. Wąskimi, urokliwymi ścieżkami dotrzemy do trzeciej w tym rejonie
mogiły 19 (25 km). Następna 20 mieści się przy skrzyżowaniu szerokich duktów
(25,5 km) w Lesie Legionowskim, będącym częstym celem spacerów mieszkańców
Legionowa. Do ostatniego grobu 21 widocznego ze szlaku prowadzi odchodząca
na południe od traktu ścieżka (25,7 km). Nią około 70 m bez znaków. Powrót tą
samą drogą. Po kolejnym spotkaniu ze szlakiem niebieskim (25,9 km) trasa Polski
Walczącej przechodzi przez teren byłej gajówki Bukowiec. Zarośnięte nierówności
terenu to właśnie to, co pozostało po jej zabudowaniach 22 (26,1 km), które stały
tu do czasów końca II wojny światowej. Szlak do Legionowa prowadzi nieopodal
torów, a potem przy samej linii kolejowej. Przy przejeździe przez tory dołącza ob-
wodnica Legionowa 23 wyznakowana kolorem niebieskim (28,3 km). Przy stacji PKP
Legionowo węzeł szlaków (29,1 km).

C. 13 km | PKP Legionowo – Nieporęt

[opisy historyczne miejsc 23 – 29 na stronach 21-24]

Leśnym szlakiem miejsc pamięci do jednego z najciekawszych kościołów
podwarszawskich.

Znaki czarne 23 prowadzą po północno-wschodniej stronie torów wzdłuż ogrodzenia
wojskowego osiedla Piaski powstałego na terenie dawnego poligonu. Znaki czarne
24 prowadzą Al. Sybiraków do filii Muzeum Historycznego, stanowiącej rekonstrukcję
kasyna oficerskiego. Wcześniej miejsce pamięci zestańców Sybiru (30,5 km). Stąd
wspólnie z niebieską obwodnicą Legionowa trasą przez ul. Piaskową, Zegrzyńską
i Długą do kościoła pw. Matki Boskiej Fatimskiej z pomnikiem legionowskich ofiar zbrodni
katyńskiej (31,4 km). Znaki czarne 25 opuszczają miasto w osiedlu Łajski Grudzie
po przekroczeniu Kanału Bródnowskiego. Tu pomiędzy wsiami Stanisławów Drugi
i Wola Aleksandra trasa wkracza w obszar Lasów Nieporęckich. Początkowo skrajem
malowniczych łąk, a potem zanikającą, prostą leśną ścieżką wiedzie do **Nowopolu**,
osady o nowoczesnej zabudowie domów jednorodzinnych. Nowopol powstał w latach
30. XX w. jako parcelacyjne osiedle. Wtedy też uruchomiono w tych okolicach Fabrykę
Papy Dachowej i Wyróbów Asfaltowych „Michałów”. Zabudowa osady została prawie
w całości zniszczona w czasie walk niemiecko-radzieckich jesienią 1944 r.

30,5 km

31,4 km

36,4 km

38 km

40 km

41,4 km

W okolicach wydmy dobrze oznaczone jest miejsce rozstrzelania przez Niemców grupy
Polaków 23 (36,4 km). Ścieżkami i duktami, obok funkcjonującej strzelnicy, ubogimi
lasami mieszanymi wiedzie do krótkiego połączenia z Warszawską Obwodnicą
Turystyczną wyznakowaną na czerwono (38 km). Czarny szlak 24 za wydmą wiedzie
prostą drogą, a następnie po kilku zmianach kierunku dociera do szerokiej przecinki
leśnej. Przy niej znajduje się krzyż w miejscu rozstrzelania ośmiu powstańców z grupy
księcia Konstantego Radziwiła 24 (40 km). Przed osiągnięciem **Nieporętu** połączenie
ze szlakiem żółtym (41,4 km). 300 m dalej cmentarz nieporęcki z licznymi mogiłami
obrońców ojczyzny 25.

NIEPORĘT – pierwsze wzmianki o wsi pochodzą z ksiąg parafialnych z 1387 r.
Na przełomie XIV i XV w. była znaczącą osadą bartną. Po przeniesieniu stolicy
do Warszawy w 1596 r. Zygmunt III Waza wybrał Nieporęt jako królewską rezy-
dencję. Istniał tu wówczas dwór myśliwski. Bywali tu królowie Zygmunt III Waza,
Władysław IV, Jan Kazimierz, wystawiano balety Jana Andrzeja Morsztyna.
W centrum Nieporętu znajduje się jeden z cenniejszych podwarszawskich zabytków:
barokowy kościół wzniesiony między 1661 a 1667 r. Stanowił on wotum dziękczynne
króla Jana Kazimierza za wygraną wojnę ze Szwecją. Uwagę zwraca murywany
portal z herbem Wazów i dzwonnica bramna z XIX w. z dwoma dzwonami, pierwszym
z roku 1855, drugim z 1954 roku, zawierającym znane motto: *Krzyknęli chłopięta
Jan Kazimierz jako król wyszedł z Nieporęta.*

Wewnątrz świątyni znajduje się tablica poświęcona pamięci żołnierzy AK 26. Przed
kościółem, na Placu Wolności rośnie okazały „Dąb Wolności” 27, tuż przy nim stoi

kolejna pamiątkowa tablica żołnierzy AK 28 oraz kapliczka „Solidarności” przy drodze 29. Tu szlak czarny 30 krzyżuje się z czerwonym - Warszawską Obwodnicą Turystyczną. Przystanek ZTM 705, 735. Węzeł szlaków (42,1 km). Szlak czerwony w kierunku zachodnim doprowadzi do stacji PKP w Wieliszewie (5,6 km), w kierunku wschodnim do przystanku ZTM w Strudze (12,4 km). Żółty szlak odpowiednio do stacji PKP w Warszawie-Choszczówce (10,3 km) i stacji PKP w Nieporęcie (1,7 km). Rozpoczynający się przy przystanku szlak niebieski wiedzie do Zegrza Południowego, gdzie pętla ZTM (5,5 km).

D. 18 km | Nieporęt – Kobiątka

[opisy historyczne miejsc 30 – 35 na stronach 25-27]

Wśród łąk i pól do lasu i Warszawy.

Wraz ze szlakami czerwonymi i żółtymi czarne znaki 30 prowadzą przez 200 m w stronę Kanału Królewskiego, gdzie następuje ich rozłączenie. Malowniczą ścieżką wzdłuż zachodniego brzegu kanału. Dalej uliczkami Nieporętu, Aleksandra i Izabelina do pięknych łąk. W okolicach ul. Wrzosowej znajduje się zrzutowisko broni „Koc” 30 (46,3 km). Trasa wkracza na grunty wsi **Stanisławów Pierwszy** założonej w XIX w. i zasiedlanej wtedy głównie przez kolonistów niemieckich. Nowi przybysze uregulowali układ rzek i założyli pola uprawne. Przy rzeczce Czarnej pierwszy z mostów alianckich Baileya 31. To ciekawa pozostałość po II wojnie światowej: mosty te, wchodzące w skład wyposażenia dywizji gen. Maczka zostały po wojnie przekazane do Polski i tu niektóre z nich służą do dziś. Wałem nad Czarną znaki 32 wiodą do drugiego z mostów 31 (49 km), skąd ul. Graniczną z powrotem do **Izabelina** i przystanku ZTM. Ul. Krzywą dojście do skrzyżowania z ul. Izabelińską. Tu wzniesiona kapliczka upamiętniająca zryw „Solidarności” 32 (50,6 km). Chodnikiem przy szosie przejście przez Kanał Królewski do centrum Stanisławowa Pierwszego. Po przekroczeniu drogi Warszawa-Nieporęt znaki opuszczają wieś ul. Pogodną i lasem, a potem jego granicą dochodzą do mogiły żołnierskiej w lesie w uroczysku **Kąty Węgierskie** 33 (52,9 km). Krętą trasą lasem, łąkami i wśród zabudowań dojeżdżamy do ronda w **Rembelszczyźnie** i przystanku ZTM 705, 734, 735, 736, L-8 (54,9 km). Turystów czeka teraz kilkukilometrowa wędrówka szosą strużańską. Na 57 km znajduje się miejsce walki i śmierci żołnierzy AK „Alfy” i „Skiby” 34. Za zakrętem i niewielkim pastwiskiem droga osiąga skraj **Rezerwatu Puszcza Słupecka** i skrzyżowanie ze znakami zielonymi. *Idąc nimi na północ, dotrzeć można do Zamostków Wólczyńskich (4,8 km), gdzie znajduje się koniec zielonego odcinka szlaku 35. Natomiast kierując się na południe, dochodzi się do przystanku ZTM w Strudze (8,6 km).* Rezerwat rozciąga się po lewej stronie drogi, którą znaki czarne 35 podążają na wprost. Został utworzony w 1993 r. dzięki staraniom prof. Witolda Rosy, kierownika Zakładu Urządzania Lasu SGGW w latach 1977-1985. Dominuje w nim typ lasu łęgowego, grądy i bór mieszanym. 80 proc. drzewostanu tworzy olsza i brzoza. Rez. Puszcza Słupecka to jeden z najcenniejszych obszarów leśnych Mazowsza. Występuje tu wiele gatunków roślin chronionych, a wśród nich wawrzynek wilczełyko. Na terenie rezerwatu występuje także zmija zygzakowata. Szosą na wprost znajduje się jeszcze szlak dojsciowy 35 – 1700 m do mogiły rozstrzelanego oficera WP 35. Właściwy szlak opuszcza szosę przy ogródkach działkowych, kierując się szeroką drogą leśną w prawo (58,6 km) przy **Rezerwacie**

58,6 km
60,4 km

Łęgi Czarnej Strugi utworzonego w 1980 r. Chroni on wilgotny las łęgowy, w którym dominuje olsza czarna z domieszką jesionu wyniosłego i dębu szypułkowego. Okoliczne lasy należały niegdyś do majątku w Nieporęcie i były ulubionym miejscem polowań Wazów. Regularna trasa czarna 36 wiedzie skrajem rezerwatu, gdzie na końcu ponowne skrzyżowanie ze szlakiem zielonym. Dalej polana, za nią skręt w lewo. Wkrótce znaki czarne wkraczają na teren administracyjny Warszawy. Koniec wyprawy przy pętli autobusów ZTM 120, 134, 326 i 334 w **Kobiątce** (60,4 km).

1 Miejsce walk powstańczych 1-3 sierpnia 1944 roku

miejsce: **Przy granicy Legionowa i Chotomowa – w sąsiedztwie torów kolejowych**

Stefan Krasieński ps. „Kacper” /
wł. Muzeum Historyczne w Legionowie

Jednym z głównych zadań postawionych przez dowództwo oddziałom Armii Krajowej I Rejonu „Marianowo-Brzozów” (teren zbliżony do obecnego powiatu legionowskiego) było zablokowanie w chwili wybuchu Powstania Warszawskiego szlaków kolejowych i drogowych prowadzących do Warszawy.

1 sierpnia około godziny 18.00, w pobliżu granicy Legionowa i Chotomowa, patrol saperów sierż. Stanisława Czarmackiego ps. Czort rozłączył tory kolejowe i zaminował je. Doprowadziło to do wykolejenia niemieckiego wojskowego pociągu technicznego, do którego dołączony był również wagon sanitarny. Ostrzeliwana przez powstańców niemiecka załoga wycofała się w stronę Nowego Dworu Mazowieckiego. Harcerze i harcerki z chotomowskich drużyn Szarych Szeregów przeprowadzili akcję przeniesienia sprzętu medycznego z wykolejonego wagonu sanitarnego do szpitali polowych w Chotomowie i Legionowie. 3 sierpnia od strony Nowego Dworu Mazowieckiego nadjechał niemiecki pociąg opancerzony z dwoma kompaniami piechoty. Hitlerowcy zaatakowali pozycje powstańcze dowodzone przez por. Stefana Krasieńskiego ps. Kacper. Utworzył się lokalny, kilkukilometrowy front walk, rozciągający się od Olszewnicy do lasu Bagno. Po kilku godzinach ciężkich walk Niemcy wycofali się. Było to najpoważniejsze starcie w I Rejonie

„Marianowo-Brzozów”. Utrzymanie bronionego odcinka powstańcy okupili śmiercią swego dowódcy i kilku żołnierzy, wielu zostało rannych.

Wobec wstrzymania ofensywy armii radzieckiej i koncentracji wojsk niemieckich w Jabłonie, w trosce o bezpieczeństwo ludności cywilnej, dowódca I Rejonu ppłk Roman Kłoczowski ps. Grosz 4 sierpnia 1944 r. ogłosił zakończenie walk na terenie miasta, częściową demobilizację i wycofanie pozostałych oddziałów powstańczych do lasów.

2

Cmentarz parafialny

miejsowość: Chotomów

fol. Joanna Stankowska

Na chotomowskiej nekropolii spoczęło wielu znacznych mieszkańców, których życie od pokoleń związane było z regionem i działalnością patriotyczną. Wystarczy wymienić rodziny Oleksiaków, Bziuków, Grabowskich, Kozibaków, Wróblewskich, Bogustawskich czy Hergetów, z której wywodził się Józef Herget, plenipotent dóbr Potockich. Najstarsze zachowane nagrobki sięgają lat 50. XIX stulecia.

Na początku XX stulecia na chotomowskim cmentarzu złożono na wieczny spoczynek Wincentego Rapczyńskiego – uczestnika wypadków 1863 r. Ze względu na carską cenzurę kamieniarz nie użył słów „powstanie styczniowe”.

Złożono tu również prochy nieznanego żołnierza Wojska Polskiego, a także zasłużonego komendanta Ochotniczej Straży Pożarnej i peowiaka – członka Polskiej Organizacji Wojskowej, Polikarpa Wróblewskiego ps. Wyrwa (1898–1983) oraz Stefana Krasieńskiego ps. Kacper (1901–1944), kierownika miejscowej szkoły, oficera Armii Krajowej, poległego 3 sierpnia 1944 r. w walkach powstańczych stoczonych na granicy między Chotomowem i Legionowem.

3

Kościół parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny

miejsowość: Chotomów

fol. Michał Wasilowski

Najwcześniejsze dzieje Chotomowa sięgają czasów średniowiecza. Jeden ze starszych znanych zapisów pochodzi z 20 lipca 1387 r., jednak zaginięcie aktu erekcyjnego

uniemożliwia ściśle datowanie powstania istniejącej tu parafii. Jedną z kolejnych drewnianych świątyń wznosił biskup płocki Andrzej Stanisław Załuski w 1725 r. W 2. poł. XIX w. drewnianą świątynię zastąpił nowy murowany kościół w stylu neogotyku angielskiego. Zaprojektował go wzięty architekt polski włoskiego pochodzenia Franciszek Maria Lanci (1799–1875). Kościół został wybudowany w latach 1861–1863 z fundacji hr. Maurycego Potockiego.

W 1944 r. w następstwie działań wojennych kościół został częściowo zburzony. Uszkodzeniu uległa ściana wschodnia, zapadła się część sklepienia. Z historycznego wystroju wnętrza ocalały dwa neogotyckie ołtarze – główny i boczny, konfesjonał oraz tron biskupi.

W odbudowanym kościele znajdują się ważne tablice pamiątkowe. Pierwsza upamiętnia żołnierzy Polskiej Organizacji Wojskowej z Chotomowa i okolic, którzy w listopadzie 1918 r. ofiarnie zdobyli niemieckie koszary w Jabłonie (obecnie Legionowie). Natomiast druga czci pamięć poległych, zaginionych i zamordowanych żołnierzy pułku Armii Krajowej „Marianowo-Brzozów”. Tablicę ufundowali towarzysze walk z 3. kompanii II Batalionu VII Obwodu „Obroża” AK.

4

Pomnik Bohaterów Walk o Niepodległość Polski 1939–1945

miejsowość:
Chotomów – Plac J. Piłsudskiego

29 października 1961 r. odsłonięto pomnik Bohaterów Walk o Niepodległość Polski 1939–1945. Wykonany w kształcie powstańczej barykady, został zwieńczony rzeźbą przedstawiającą orła zrywającego się do lotu. Autorem projektu jest Stefan Konrad Dobrowolski. Na frontonie pomnika znajduje się tablica z czarnego granitu z inskrypcją: *Chwała bohaterom walk z najeźdźcą hitlerowskim 1939–1945*. Pomnik ufundowali towarzysze broni

i mieszkańcy Chotomowa, którzy prowadzili ofiarą walkę z okupantem.

Wśród nich był przedwojenny pracownik „Zachęty” Stanisław Gładysz ps. Jarema, żołnierzy 708. plutonu Armii Krajowej. W czasie Powstania Warszawskiego zajmował się produkcją granatów i butelek zapalających w wytwórni zbrojeniowej „Obroża” (konspiracyjnego obwodu AK) przy ul. Hożej w Warszawie. Z jego inicjatywy, przez cały okres okupacji, w Chotomowie był ukrywany słynny obraz Jana Matejki pt. Konstytucja 3 Maja.

fol. Marek Paciorek

5

Miejsce mordu w Lesie Chotomowskim

miejsowość:
Chotomów – wzgórze w lesie

22 lutego 1943 r. w Lesie Chotomowskim zostali zamordowani mieszkańcy Chotomowa i żołnierze AK: Leon Apczyński (29 lat), Ignacy Liwski (33 lata), Stanisław Mariański (23 lata) i Eugeniusz Wójcik (26 lat). Mężczyźni udali się do lasu po susz i przepadli bez wieści. O zbrodni społeczność Chotomowa dowiedziała się z informacji umieszczonej na płocie przy ul. Polskiej Organizacji Wojskowej, dwa tygodnie po ich zaginięciu. Prawdopodobnie kartkę zawiesił anonimowo miejscowy gajowy.

Jak się okazało w głębi lasu, u podnóża góry nieopodal Drogi Dąbrowskiej odkopano okaleczone w okrutny sposób ciała. Mordu, który wstrząsnął mieszkańcami Chotomowa, dopuścili się żołnierze hitlerowscy i celnicy pilnujący pobliskiej granicy Generalnego Gubernatorstwa z III Rzeszą. Po ekshumacji ciała pomordowanych złożono na cmentarzu w Chotomowie. Miejsce mordu upamiętnia metalowy krzyż z tablicą, odsłonięty 16 września 1995 r. z inicjatywy Jana Galińskiego, Józefa Lemańskiego i Wacława Piwnickiego.

foto. Foto Media Art

i Demokrację (ZBoWiD), widnieje inskrypcja: *Ten las uświęcony jest męczeńską krwią setek pomordowanych i rozstrzelanych przez zbirów hitlerowskich w latach 1939–1945. Chotomów 1972 rok.*

foto. Marek Paołobek

6

Obelisk upamiętniający pomordowanych w latach 1939–1945

miejsceowość: Chotomów – przy ul. Modlińskiej

Za wsią Chotomów, około 4 km od Jabłonn, przy drodze nr 630 uwagę zwraca kamienny obelisk, odsłonięty 14 października 1973 r. Upamiętnia pomordowanych i rozstrzelanych przez hitlerowców w Lasach Chotomowskich, w tym wielu więźniów warszawskiego Pawiaka.

Monument zaprojektował Stefan Konrad Dobrowolski, twórca m.in. pomnika Bohaterów Walk o Niepodległość Polski 1939–1945 w Chotomowie. Na obelisku, ufundowanym staraniem chotomowskiego koła Związku Bojowników o Wolność

7

Cmentarz parafialny

miejsceowość: Jabłonna

foto. Joanna Stankowska

Na cmentarzu parafialnym w Jabłonn, jak w soczewce, skupiają się XX-wieczne tragiczne dzieje gminy i Polski. Pochowano na nim m.in. 39 żołnierzy Wojska Polskiego, którzy polegli w walkach pod Jabłonną 10 września 1939 r. W większości byli to strzelcy 21. Pułku Piechoty „Dzieci Warszawy”. W 2001 r. mogiłę uzupełniono urnami z ziemią z Katynia, Monte Cassino, Loreto i Arnhem. Ponadto odsłonięto symboliczne tablice upamiętniające poległych żołnierzy 7. kompanii II Batalionu AK (Armii Krajowej) oraz oficerów 2. Batalionu Balonowego, zamordowanych w 1940 r. przez funkcjonariuszy NKWD (Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR) w Katyniu.

Na cmentarzu spoczywają także dwaj podchorążowie AK: Mieczysław Stępnowski ps. Alfa i Stanisław Felicki ps. Skiba z II Batalionu z Jabłonn. Znajduje się tu również mogiła ok. 400 żołnierzy radzieckich, którzy zmarli z wycieńczenia w hitlerowskim podoboże w Bukowie.

Na cmentarzu złożono szczątki 18 osób rozstrzelanych w czerwcu 1943 r. w okolicznych lasach. Byli to nieznanzi więźniowie z Pawiaka. Przy głównej alei w grobie rodzinnym spoczął por. AK Mieczysław Kiełbiński (1923–2002), ps. Fidelis – kawaler Orderu Virtuti Militari, ranny w bitwie pod Jaktorowem. W Jabłonn został pochowany także mjr Leon Ulatowski, zastępca żołnierza Legionów Polskich, dowódca 36. Pułku Piechoty Legii Akademickiej, odznaczony Krzyżem Virtuti Militari V kl. za udział w bitwie pod Kościuchnowką (Kostiuchnowką) w 1916 r.

8

Pozostałości umocnień niemieckich z II wojny światowej

miejsceowość: Jabłonna – wał przeciwpowodziowy oraz teren między wałem a Wisłą

28 października 1944 r. jednostki 47. Armii Czerwonej oraz polscy żołnierze z 2. Pułku

Piechoty zdobyli Jabłonnę po ciężkich bojach z hitlerowską dywizją SS „Totenkopf”. O walkach z 1944 r. przypomina m.in. kilka betonowych stanowisk strzeleckich dla karabinów maszynowych. Uszczelnili one niemiecką linię obrony między wałem przeciwpowodziowym a Wisłą, na wysokości połączenia dzisiejszych ulic: Wałowej i Jesiennej. Bezpośrednio na wale zwraca uwagę stanowisko karabinu maszynowego na planie koła. Natomiast na jednym z umocnień położonych bliżej rzeki zachował się oryginalny podpis niemieckiego pododdziału wznoszącego schrony: 1. Komp. Bau Pi. Btl. 9, oznaczający 1. kompanię budowlaną 9. Batalionu Saperów.

foto. Michał Naumczyk

9

Tablica upamiętniająca rozpoczęcie walk o Warszawę w styczniu 1945 roku

miejsceowość: Jabłonna – Pałac PAN

Zespół pałacowo-parkowy w Jabłonn powstał w latach 1774–1784. W 1794 r. Jabłonnę odziedziczył książę Józef Poniatowski, który często bywał tu w latach 1798–1806. Po tragicznej śmierci księcia Józefa w bitwie pod Lipskiem (1813), pałac przeszedł w ręce rodziny Potockich. Ostatnim jego właścicielem

był hrabia Maurycy Potocki, w czasie II wojny oficer Armii Krajowej.

Po przejściu frontu w październiku 1944 r. budowla została zburzona w znacznym stopniu – zwłaszcza jej wnętrza zostały niemal całkowicie zniszczone, do środka pozapadały się stropy. Ocalała jedynie zewnętrzna fasada i ściany działowe, z których w większości odpadła ozdobna sztukateria. Odbudowa rezydencji pod kierunkiem inż. arch. Mieczysława Kuźmy trwała do 1953 r.

Na prawym skrzydle pałacu zawieszono pamiątkową tablicę z inskrypcją: *W tym rejonie 16 stycznia 1945 r. oddziały 2 Dywizji Piechoty im. Henryka Dąbrowskiego współdziałając z radzieckimi oddziałami 47 Armii rozpoczęły bój o wyzwolenie Warszawy - Stolicy Polski.*

fol. Stefan Wojciechowski

Dywizja ta wchodziła w skład 1 Armii Wojska Polskiego (AWP) działającej w ramach tzw. I Frontu Białoruskiego. W pierwszej połowie stycznia 1945 r. 1 AWP zajmowała pozycje od Jabłonna do Karczewa. 2 Dywizja Piechoty (DP) stacjonowała w Jabłonie. Niemcy zorganizowali swoje siły w postaci podwójnego pierścienia pancernego wokół zniszczonej przez siebie w ponad 90% Warszawy. 14 stycznia niemiecka obrona została przelamana przez siły Frontu Białoruskiego. 16 stycznia z Rejonu Jabłonna na Kępę Kietpińską uderzyła właśnie Dywizja „Dąbrowszczaków” i uchwyciła przyczółek, po czym rozpoczęła natarcie w kierunku

południowych dzielnic lewobrzeżnej Warszawy. W nocy z 16 na 17 stycznia, siły główne 1 AWP przeprawiły się na zachodni brzeg Wisły na odcinku między Górą Kalwaria, a Magnuszewem i o świcie podjęły natarcie na Warszawę. W nocy z Pragi rozpoczęła natarcie 6 Dywizja Piechoty, forsując Wisłę i wyparła Niemców z centrum. Około godz. 10,00 włączyła się do walki w mieście 2 Dywizja Piechoty „Dąbrowszczaków”, która w rejonie Ogrodu Saskiego połączyła się z 6 DP. Do godziny 16.00 Warszawa była wolna. Wieczorem 17 stycznia do miasta dotarły siły główne 1 AWP nacierające od zachodu i południa.

Straty 1 AWP w opanowaniu Warszawy to 275 poległych, zaginionych i rannych, z tego około 110 zabitych, w tym około 60 od min. W całej operacji warszawskiej 1 AWP straciła 10 537 żołnierzy, w tym 3 116 zabitych.

10

Kościół parafii pw. Matki Bożej Królowej Polski

miejsowość: Jabłonna – ul. Modlińska 105

fol. Beata Dudek

Gmach obecnego kościoła w Jabłonie został wzniesiony w latach 1948–1954 według projektu Zbigniewa Chwaliboga i Bolesława Gierycha. Nadzór techniczny nad pracami

sprawował płk inż. Kazimierz Kowalski, były oficer z 2. Pułku Saperów Kolejowych z Legionowa. Świątynia została wzniesiona staraniem ks. Józefa Abramowicza, długoletniego zasłużonego proboszcza (w latach 1945–1987). Powstała na miejscu całkowicie zniszczonego przedwojennego kościoła. W kościele znajdują się tablice upamiętniające poległych żołnierzy II Batalionu z Jabłonna z VII Obwodu Armii Krajowej „Obroza” oraz mieszkańców rozstrzelanych przez hitlerowców w Palmirach w lutym 1940 r. W 2012 r. w świątyni odsłonięto tablicę upamiętniającą hrabiego Maurycyego Potockiego – „ostatniego Pana na Jabłonie”, a w czasie II wojny oficera AK.

11

Pamiątkowe tablice na gmachu Urzędu Gminy Jabłonna

miejsowość: Jabłonna – ul. Modlińska 152

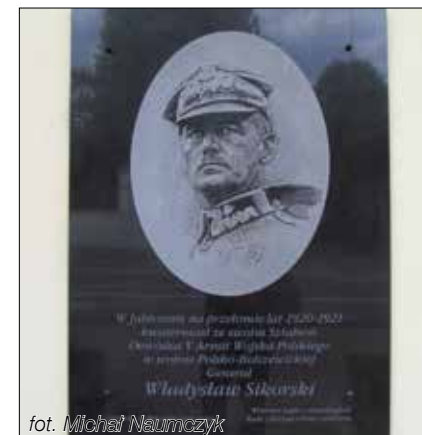
Siedziba dzisiejszego urzędu gminy jest interesującym zabytkiem - dawnym zajazdem, starannie odrestaurowanym w 2008 r.

Budynek bardzo poważnie ucierpiał w czasie działań wojennych w 1944 r. 28 października jednostki 47. Armii Czerwonej oraz polscy żołnierze z 2. Pułku Piechoty zdobyli Jabłonnę po ciężkich bojach z hitlerowską dywizją SS „Totenkopf”. Wydarzenia te upamiętnia tablica ufundowana w 20. rocznicę walk, przypadającą w 1964 r. Obok niej znajduje się także tablica upamiętniająca pobyt w pałacu w Jabłonie w czasie wojny 1920 r. sztabu gen. Władysława Sikorskiego – dowódcy V Armii Wojska Polskiego.

Warto przypomnieć, że budynek zajazdu został wzniesiony w pierwszej połowie XIX w. W 1861 r. mieściła się w nim karczma z zajazdem i kuźnią.

Zajazd został uwieczniony przez znanego pisarza Wiktora Gomulickiego w opowiadaniu Chafat. Ten ciekawy zapis literacki dotyczący Jabłonna ukazał się w zbiorku z 1905 r. pt. *Z jednego strumienia*. W okresie

międzywojennym w budynku mieścił się Sąd Grodzki, posterunek Policji Państwowej oraz słynna restauracja „Złoty Róg”.

fol. Michał Naumczyk

12

Pomnik ku czci Żołnierzy Armii Krajowej

miejsowość: Jabłonna – Skwer AK

fol. Foto Media Art

Pomnik upamiętnia wkład II Batalionu Armii Krajowej z Jabłonna w walkę

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie powiatu legionowskiego

o wolność ojczyzny w czasie II wojny światowej. Przypomina o mieszkańcach działających w takich organizacjach jak Polska Niepodległa, Służba Zwycięstwu Polski, Związek Walki Zbrojnej, Armia Krajowa, Wojskowa Służba Kobiet czy Szare Szeregi. Autorem projektu pomnika przypominającego kształt powstańczej barykady jest inż. Józef Stankiewicz. Monument został ufundowany przez środowisko byłych żołnierzy AK przy wsparciu władz gminy Jabłonna i ks. proboszcza E. Żmijewskiego. Odświeżenie nastąpiło 1 sierpnia 1991 r.

13

Pomnik poległych żołnierzy Wojska Polskiego i mieszkańców Jabłonna

miejsowość: Jabłonna – ul. Modlińska

Monumentalny pomnik wzniesiono w 1982 r. Został poświęcony żołnierzom Wojska Polskiego i mieszkańcom Jabłonna, poległym i pomordowanym w czasie II wojny światowej. Jego autorami są prof. ASP Stanisław Kulon oraz artysta rzeźbiarz Mieczysław Borys – twórcy podobnego monumentu w Milanówku. Pierwszy z nich jest także autorem znanego pomnika Chwała Saperom w Warszawie.

fol. Beata Dudek

Obelisk w Jabłonne stoi na skwerze „Alfy” i „Skiby”, podchorążych AK (Armii Krajowej) Mieczysława Stępnowskiego i Stanisława Felickiego z Jabłony. Podchorążowie zginęli 17 czerwca 1943 r. podczas akcji osłonowej transportu broni zrzuconej w rejonie Stanisławowa. Dowództwo AK w uznaniu zasług awansowało ich pośmiertnie do stopni oficerskich i odznaczyło Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari.

14

Pomnik wdzięczności za pontyfikat Jana Pawła II i dzieło „Solidarności”

miejsowość: Jabłonna – przy zbiegu ulic Modlińskiej i Szkolnej

fol. Beata Dudek

Pomnik jest upamiętnieniem pontyfikatu Jana Pawła II oraz wyrazem wdzięczności za zmagania „Solidarności” o odzyskanie suwerenności Polski.

Zaprojektowany został przez zespół artysty plastyka dr. Edwarda Kofakowskiego. Charakterystyczne gładkie ściany nawiązują swoim wyglądem do kamienia węgielnego i symbolizują trwałość, cechującą nauki Ojca Świętego oraz dokonania „Solidarności”. Wewnętrzna część bryły przypominać ma jedną z tatrzańskich skał, na które wielokrotnie patrzył Karol Wojtyła. Na pomniku

SZLAK CZARNY

umieszczono słowa wielkiego Polaka, które mówią o sensie i istocie solidarności międzyludzkiej, tak ważnej w budowaniu życia społecznego: *Solidarność to znaczy: jeden i drugi, a skoro brzemię, to brzemię niesione razem, we wspólnocie. A więc nigdy: jeden przeciw drugiemu.*

Obelisk, ufundowany przez gminę Jabłonna, w 2008 roku poświęcił arcybiskup diecezji warszawsko-praskiej Sławoj Leszek Głódź.

15

Miejsce przeprawy batalionu „Znicza” do Kampinosu

miejsowość: Jabłonna – obecny teren piaskarni

Po wygaśnięciu działań powstańczych w Legionowie i jego okolicach, na apel dowództwa powstania w Warszawie, w pierwszych dniach września 1944 roku dowódca I Rejonu „Marianowo-Brzozów” ppłk Roman Kłoczowski „Grosz” zdecydował się wysłać część żołnierzy do Puszczy Kampinoskiej. 6 września zmobilizowani powstańcy zbrali się w Choszczówce, gdzie sformowany został batalion pod dowództwem por. Bolesława Szymkiewicza ps. Znicz. W skład batalionu weszły: oddział por. „Znicza” z 1. batalionu z Legionowa, oddział Dywersji Bojowej ppor. Stefana Ziemińskiego „Soplicy”, 7. pluton 2. kompanii batalionu z Jabłony pod dowództwem pchor. Stanisława Sękowskiego „Michała” oraz pluton powstańców z Pragi, przyprzewodzony przez pchor. Mieczysława Kielbińskiego „Fidelisa”. Tak sformowany batalion „Znicza” liczył około 220 uzbrojonych żołnierzy, zaopatrzonych w karabiny, pistolety, ręczne karabiny maszynowe i rusznice przeciwpancerne.

Organizacja przeprawy przez Wisłę powierzona została ppor. „Soplicy”. Batalion „Znicza” wyruszył trasą przez tory kolejowe Warszawa-Legionowo, lasem do Bukowa, przez szosę między Buchnikiem a Bukowem w kierunku Wisły i około godz. 21.00 dotarł do brzegu rzeki. Około północy otrzymano wiadomość, że przygotowane przez rybaków łódzie zostały rozbite granatami przez Niemców. W tej sytuacji, jeszcze przed świtem, batalion

przeprawił się brodem na wyspę na środku koryta Wisły – Kępę Burakowską. Powstańcy w ukryciu, wśród patrolujących rzekę niemieckich łodzi motorowych, przeczekali całą dzień.

8 września po północy po żołnierzy przyplęły inne łódzie, które zabrały wszystkich na lewy brzeg. Nad ranem oddział „Znicza” dotarł do puszczy, a koło południa zameldował się u dowódcy Grupy Kampinos.

wt. Muzeum Historyczne w Legionowie

16

Dom ze śladami walk o Jabłonnę w 1944 roku

miejsowość: Jabłonna – Buchnik (teren prywatny)

fol. Joanna Stankowska

W okolicach ronda, na którym obecnie łączy się obwodnica Jabłony z ulicą Modlińską,

w 1944 roku ważyły się losy polskiego natarcia na Jabłonnę. Budynek przy ulicy Modlińskiej 3, Willa „Torunianka” jest świadkiem tamtych wydarzeń. Widoczne jeszcze obecnie (2017 r.) na jego murach ślady po kulach, przypominają o zażartych walkach w Buchniku, leżącym na granicy Jabłonna. Pod koniec października 1944 roku 1. Armia Wojska Polskiego stoczyła tu ciężki bój z hitlerowską Dywizją SS „Totenkopf”. W chwili, gdy walki prowadziły czołgi, polska piechota zdołała zająć teren Buchnika. Przez wiele dni, na przełomie października i listopada 1944 roku żołnierze toczyli ciężkie walki o Jabłonnę.

17 18 19 20 21

Mogily nieznanymi ofiar niemieckich mordów

miejsce: Jabłonna – Lasy Legionowskie

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Katarzyna Leszczyńska

Lasy Legionowskie przez lata były świadkami wielu walk i okupacyjnych mordów, ale jednokrotnie także schronieniem dla powstańczego oddziału Armii Krajowej oraz działającego tu oddziału Armii Ludowej i ściganych przez okupantów mieszkańców okolicznych miejscowości. Wędrując tymi lasami trafić można na bezimiennych mogiły. Choć po wojnie ciała ekshumowano, w lesie pozostały niektóre mogiły, otaczane szacunkiem i skłaniające do refleksji. W 2017 roku Robert Kanigowski wraz z rodziną i przyjaciółmi uporządkował

miejsca pamięci, a na grobach postawił nowe krzyże. Na naszym szlaku to:

- Punkt 17 mogiła usypana z ziemi, niewielki kopiec o wysokości 40 cm z metalowym, białym krzyżem; na drzewie zawieszona kapliczka;
- Punkt 18 mogiła usypana z ziemi, niewielki kopiec o wysokości 20 cm z metalowym, białym krzyżem; na drzewie zawieszona kapliczka;
- Punkt 19 mogiła usypana z ziemi, niewielki kopiec o wysokości 40 cm z metalowym, białym krzyżem; na drzewie zawieszona kapliczka;
- Punkt 20 mogiła otoczona betonowym fundamentem z metalowym, białym krzyżem;
- Punkt 21 mogiła otoczona betonowym fundamentem z metalowym, białym krzyżem; pozostał także krzyż betonowy.

Przechodząc obok tych mogił, przystańmy na chwilę, by w ciszy zadumać się nad losem ludzi, którzy tu oddali swe życie... bezimienni...

22

Miejsce po gajówce „Bukowiec”

miejsce: Jabłonna – Lasy Legionowskie

Gajówka z czasów wojny, widok od strony rozlewiska / wł. Muzeum Historyczne w Legionowie

Na godzinę „W” w 1944 roku wyznaczono siedzibę sztabu powstańczego I Rejonu „Marianowo-Brzozów” VIII Obwodu „Obroza” Armii Krajowej w lokalu spółdzielni przy Rynku w Legionowie. Jednak już w momencie zajmowania pozycji, osłona sztabu natrafiła na niemiecki patrol motocyklowy i samochód pancerny. Doszło do wymiany ognia, w wyniku której Niemcy się wycofali. Ale na odgłosy strzałów wkrótce na Rynek wjechały samochody niemieckiej artylerii przejeżdżające szosą Jabłonna-Zegrze i rozpoczęły ostrzeliwanie Legionowa.

Sztab trzeba było przenieść do gajówki na Bukowcu. Było to miejsce koncentracji oddziałów powstańczych. Na zbiórkę na Bukowcu stawili się kilkuset żołnierzy gotowych do walki. Leśniczówka „Bukowiec” wzniesiona została w XIX wieku nad Chocholimi Błotami, tj. w pobliżu bagien w Lasach Legionowskich, należących do dóbr Potockich. Po dawnej gajówce pozostały dziś jedynie resztki fundamentów i gruz.

23

Upamiętnienie miejsca mordu

miejsce: Nowopol – wzgórze w lesie

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie

W miejscu rozstrzelania przez Niemców grupy Polaków, przede wszystkim miejscowej ludności cywilnej, znajduje się głaz z tablicą informacyjną – po prawej stronie stoi duży drewniany krzyż. W śróde – 16 sierpnia bądź jak wskazują inne źródła, w sobotę

– 19 sierpnia 1944 r. miała miejsce tragedia rozstrzelania 15 lub 16 osób na osiedlu Nowopol. W tej tragedii zginęli m. in.: Rybarczyk lat 16, Jerzy Dymek lat 22, Edward Łaski lat 18, Jan Łąca lat 22, Stanisław Skarzycki lat 50, Janina Tomalska z domu Maciejewska, Janusz Pacho, Marian Walczak lat 23 – fryzjer z Zegrza, Jerzy Sosnowski – student z Warszawy, Józef Kozłowski z Łajska, Masłowski z Łajska, Aleksander Maciejewski – brat Janiny Tomalskiej, Żak, Majewski oraz nieznanego nazwiska Rosjanin.

Trudno jest dzisiaj ustalić jednoznacznie dokładną datę tragicznych wydarzeń, ponieważ w okresie tych zaledwie paru dni miały miejsce w okolicznych miejscowościach liczne aresztowania i rozstrzelania ludności cywilnej i żołnierzy Armii Krajowej.

24

Miejsce rozstrzelania żołnierzy AK z III Batalionu w Nieporęcie

miejsce: Nieporęt – Las Nieporęcki

fol. Joanna Stankowska

Miejsce rozstrzelania przez hitlerowców ośmiu żołnierzy Armii Krajowej w dniu 19 sierpnia 1944 roku. W miejscu tym stoi krzyż z betonową podstawą, na którym widnieją słowa: *Tu zginęli żołnierze AK z rąk hitlerowskich faszystów 1944 r.*

19 sierpnia 1944 roku niemieckie komando, złożone z funkcjonariuszy gestapo i żandarmerii, na podstawie posiadanej listy, aresztowało żołnierzy III batalionu AK na terenie

Nieporętu. Po wielogodzinnych przesłuchaniach w budynku przykościelnym lub według innych relacji budynku szkolnym, wyrokiem władz okupacyjnych żołnierze zostali skazani na śmierć przez rozstrzelanie. W czasie ich konwojowania do ciężarówki, jeden ze skazanych próbował ucieczki, ale został zastrzelony przed ścianą lasu. Nie powiodła się też próba ocalenia skazańca przez mieszkającą w Nieporęciu rodzinę.

Skazani zostali przewiezieni do lasu nieporęckiego i przy istniejącej tam przesieci rozstrzelani, a następnie pochowani w zbiorowej mogile. Polegli wówczas: Andrzej Marek Popp lat 17, Jan Rembelski lat 47, Mieczysław Kozak lat 17, Bronisław Smolarczyk lat 39, Adam Grocholski lat 19, Tadeusz Grocholski lat 22, Władysław Danielewicz lat 38, Szczepan Szyperek lat 27.

Miejsce pochówku rozstrzelanych ustalił po przeszukaniu terenu, na podstawie widocznego zapadnięcia się ziemi, jeden z mieszkańców Nieporętu. Ciało ekshumowano w 1945 roku i przeniesiono na cmentarz parafialny w Nieporęciu, a miejsce rozstrzelania upamiętniono krzyżem, którego pierwotną lokalizację częściowo zmieniła trasa istniejącego obecnie gazociągu.

25

Cmentarz parafialny

miejsceowość: Nieporęć

fot. Joanna Stankowska

Na tym cmentarzu odnajdziemy zarówno grób polskiego żołnierza poległego we wrześniu 1939 r., jak i zbiorową mogiłę żołnierzy Armii Krajowej zamordowanych przez hitlerowców w pobliskim lesie 19 sierpnia 1944 r. Wśród zamordowanych byli dwaj synowie hr. Zdzisława Grocholskiego, właściciela majątku w Poniatowie: Adam i Tadeusz Grocholscy, a także ppor. rez. Władysław Danielewicz ps. Oko, dowódca 8. kompanii III Batalionu AK w Poniatowie. W alejce na prawo od bramy znajduje się nagrobek kpt. rez. Bronisława Tokaja (1901–1971), pochowanego tu wraz z żoną Bronisławą (1908–1984). Ten zastępca dla Nieporętu pedagog i działacz Związku Nauczycielstwa Polskiego był obrońcą Warszawy w 1939 r., dowódcą III Batalionu AK w I Rejonie oraz komendantem konspiracyjnego placu zrzutowego broni alianckiej o kryptonimie „Koc” w okolicach Izabelina. Jego zasługi upamiętnia także tablica na gmachu Szkoły Podstawowej w Nieporęciu, której był kierownikiem od 1934 r.

26

Kościół parafii pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny

miejsceowość: Nieporęć

Barokowy kościół w Nieporęciu jest jednym z cenniejszych zabytków w powiecie legionowskim. Świątynię wzniesiono pomiędzy 1661 a 1667 r. W 1661 r. Sejm Koronny przyjął uchwałę zatwierdzającą wolę króla Jana II Kazimierza Wazy budowy kościoła jako wotum dziękczynnego po wojnie ze Szwecją. We wnętrzu kościoła znajduje się tablica poświęcona żołnierzom III Batalionu Armii Krajowej z Nieporętu, którzy polegli, zmarli i zaginęli w walkach o niepodległość Polski w latach 1939–1945. Batalion ten wchodził w skład I Rejonu (pułku) „Marianowo-Brzozów” VII Obwodu „Obroza” AK. Jego dowódcą był por. Bronisław Tokaj ps. Bogdan. Batalion składał się z trzech kompanii (łącznie 14 plutonów) oraz wydzielonego Oddziału Dywersji Bojowej. Teren działania

batalionu to: Zegrze, Nieporęć, Białobrzegi, Rembelszczyzna, Stanisławów, Izabelin. Najważniejsze akcje bojowe:

- 30 lipca 1944 r. – oddział pod dowództwem ppor. Zygmunta Mireckiego ps. Zim wyzwolił obóz jeńców radzieckich w Beniaminowie, gdzie według danych wywiadu AK przetrzymywano w nieludzkich warunkach około 3800 żołnierzy;
- 1 sierpnia 1944 r. – atak na samochody niemieckie na szosie Nieporęć-Struga, podpalenie niemieckiego składu paliwa;
- w nocy z 14 na 15 sierpnia 1944 r. – oddział nieporęcki por. „Koraba” (Konstanty Radziwiłł), wzmocniony żołnierzami ze Skrzyszewa i Wieliszewa, zaatakował w Annopolu niemiecką baterię artylerii ciężkiej, ostrzeliwującą Warszawę; Niemcy ponieśli znaczne straty w ludziach i sprzęcie; kilka dni później (19 sierpnia) oddział ten został otoczony przez Niemców; większość żołnierzy została pojmana i rozstrzelana; por. „Korab”, więziony i torturowany, został zamordowany 14 września.

27

„Dąb Wolności”

miejsceowość: Nieporęć – Plac Wolności

fot. archiwum Gminy Nieporęć

Z przekazu mieszkańców wiemy, że w listopadzie 1918 roku, na pamiątkę odzyskania przez Polskę niepodległości, mieszkańcy Nieporętu posadzili młody dąb, który się nie przyjął. Prawdopodobnie 19 marca 1936 roku, w dniu imienin Józefa, co łączono z postacią Józefa Piłsudskiego, posadzony został drugi dąb. Warto dodać, że był to dąb czerwony, który nie jest gatunkiem naturalnie występującym na naszym terenie.

Chrzestnymi dębu byli przedstawiciele szkoły podstawowej w Nieporęciu: Zofia Turkot (z domu Powata) i Aleksander Kawka oraz ze starszego pokolenia – Józef Wróbel i Józef Pietrzak. W uroczystości poświęcenia drzewa przez ks. Ludwika Kowieskiego brała udział kompania Wojska Polskiego. W nocy, z 10 na 11 listopada 1943 roku, żołnierze Armii Krajowej z Nieporętu

fot. Foto Media Art

zamocowali na ogrodzeniu wokół dębu, na znak oporu wobec okupanta hitlerowskiego, biało-czerwone chorągiewki oraz emblematy Polski Walczącej i godło Orła Białego. Drzewo przetrwało zawieruchę wojenną i do dnia dzisiejszego rośnie na Placu Wolności.

28

Pamiętkowa tablica żołnierzy AK

miejsce: Nieporęt – Plac Wolności

fot. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Katarzyna Leszczyńska

Dla uczczenia pamięci żołnierzy Armii Krajowej poległych, zamordowanych lub tych, co nie wrócili z sowieckich łagrów zesłani za działalność niepodległościową, gmina Nieporęt ufundowała pamiętkową tablicę, na której umieszczono nazwiska żołnierzy z terenu gminy i okolic.

Przy tablicy usytuowanej w centralnej części Placu Wolności corocznie odbywają się uroczystości rocznicowe. Tablica ta jest uzupełnieniem tablicy wmurowanej w kruchcie kościoła parafialnego w Nieporęciu, poświęconej pamięci poległych i zaginionych żołnierzy III Batalionu AK w Nieporęciu – Obwodu „Marianowo-Brzozów”.

29

Kapliczka „Solidarności”

miejsce: Nieporęt – Plac Wolności

Kapliczka powstała z rozbudowania istniejącej do grudnia 1981 r. tablicy informacyjnej „Solidarności” RI (Rolników Indywidualnych) w Nieporęciu. Po 13 grudnia 1981 r. do gabloty wstawiona została kopia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej. Z czasem, dzięki staraniom głównie rodziny Glebów z Nieporętu, gablota została obudowana, zwieńczona metalowym daszkiem z krzyżem i wsparta na czterech kolumnkach. W późniejszym czasie kapliczkę obsadzono zielenią.

fot. Joanna Stankowska

30

Zrzutowisko broni „Koc”

miejsce: Izabelin – na łąkach
izabelińskich przy ul. Wrzosowej

Teren rozległych łąk otoczony lasami wokół Izabelina był bardzo dobrym miejscem na zrzutowisko, które posiadało system zabezpieczenia i obsługi. Zygmunt Mirecki ps. Zim, leśniczy z Białobrzegów w swoich wspomnieniach tak opisuje organizację zabezpieczenia zrzutowiska „Koc”: *Pierwszą czynnością dowódcy zrzutowiska było skontaktowanie się z wyznaczonym przez Komendę Główną Armii Krajowej kierownikiem zrzutów „Kupcem” na ul. Jasnej w Warszawie. Po omówieniu szczegółów technicznych kierownik podawał terminy zrzutów i sygnał wyjścia na plac. Po zakończeniu polskiego komunikatu w londyńskiej stacji radiowej BBC o godzinie 18 grano umówioną melodię (np. „Krakowiaczek jeden”). Oznaczało to rozkaz wyjścia na plac zrzutowy. O godz. 20 powtarzano komunikat i melodię. Przed spodziewanym zrzutem czuwało kilka zrzutowisk w różnych, odległych od siebie miejscowościach, gdyż mogły powstać niespodziewane przeszkody uniemożliwiające odbiór w pierwotnie ustalonym miejscu. W wyznaczonym dniu przyjeżdżał „Delegat” z Komendy Głównej z zadaniem sprawdzenia przygotowań i załatwienia dokumentów dla spadochroniarzy. Dla ubezpieczenia przed wojskiem niemieckim, stacjonującym na Pradze, w Legionowie, Zegrzu i Benjaminowie oraz przed gęsto rozmieszczonymi placówkami żandarmerii, brano do akcji 100-120 żołnierzy, ustawiając posterunki wokół placu. Na środku zrzutowiska znajdowała się grupa przeznaczona do odbioru zrzutu oraz parokrotny wóz na pneumatycznych kołach tzw. balonowiec.*

Pierwszy zrzut miał miejsce w nocy z 14 na 15 września 1943 roku. Odebrano trzech skoczków i zaopatrzenie. Zrzutowisko „Koc” było jeszcze kilkakrotnie wyznaczane do zrzutów, ale tylko w Święta Wielkanocne, z 9 na 10 kwietnia 1944 roku odebrano drugi zrzut broni i czterech skoczków na łąkach koło Izabelina.

31

Mosty alianckie systemu Baileya

miejsce: okolice Izabelina
i Stanisławowa Pierwszego – rzeka Czarna

fot. Joanna Stankowska

Mosty na rzece Czarnej pochodzą z II wojny światowej i były używane przez aliantów na froncie zachodnim. W Polskich Siłach Zbrojnych mosty takie stanowiły wyposażenie dywizji pancerniej gen. Maczka. Oba mosty zostały po wojnie dostarczone do Polski, gdzie miały najprawdopodobniej spełniać rolę tymczasową, ale niektóre przetrwały do naszych czasów. Choć nie wiążą się bezpośrednio z walkami na naszym terenie, stanowią jednak przykład wojennej techniki używanej przez Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie.

32

Kapliczka upamiętniająca zryw „Solidarności”

miejsce: Izabelin

Wydarzenia lat 1980/81 i ówczesny okres zwany „festiwalem wolności” pozostawiły w Nieporęciu i jego okolicach nieliczne pamiątki. Jedną z nich, znajdującą się u zbiegu ulic Krzywej i Izabelińskiej, to wisząca na drzewie kapliczka z ciekawą symboliką: datą 3 V 1981 r., gdy po raz pierwszy od wielu

lat naród mógł swobodnie obchodzić swoje podwójne święto (rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 Maja, a zarazem święto Matki Bożej Królowej Polski). Innym symbolem wolności jest zerwany tańczuch.

fol. Muzeum Historyczne w Legionowie

prawdopodobnie zestrzelony, polski samolot. Jednak ten przekaz nie ma potwierdzenia w materiałach archiwalnych. Przez dłuższy okres, od zakończenia II wojny światowej do lat osiemdziesiątych XX wieku, według relacji mieszkańców, na krzyżu mogiły zawieszony był stalowy hełm, ale trudno obecnie ustalić, czy był to hełm polski (salamandra), niemiecki czy też rosyjski. Na tym terenie walczyły oddziały osłonowe 20. Dywizji Piechoty Wojska Polskiego, oddziały niemieckie w 1939 roku i oddziały Armii Czerwonej w 1944 roku.

fol. Foto Media Art

33

Mogiła żołnierska

miejsce: skraj lasu Uroczysko Kąty Węgierskie

Metalowy krzyż z tabliczką, pod nim usypany kopiec na wysokości ok. 20 cm. Na tabliczce napis: *Nieznany żołnierz Wojska Polskiego poległy we wrześniu 1939 r.*

Historia tej mogiły, przekazywana przez mieszkańców, wskazywała również na miejsce pochówku polskiego pilota myśliwskiego, gdyż w niedalekiej odległości spadł,

34

Kamień upamiętniający śmierć podchorążych „Alfy” i „Skiby”

miejsce: Stanisławów Pierwszy

Obelisk upamiętnia miejsce śmierci dwóch podchorążych Armii Krajowej: 25-letniego Mieczysława Stępnowskiego ps. Alfa i 21-letniego Stanisława Felickiego ps. Skiba z II Batalionu w Jabłonie. Podchorążowie zginęli 17 czerwca 1943 r. podczas akcji osłonowej transportu broni zrzutowej ukrytej w rejonie Izabelina. Przed Stanisławowem czteroosobowy konwój podczas przewo-

broni przykrytej torfem natknął się na pododdział żołnierzy niemieckich i Legionu Turkiestańskiego. Wywiązała się walka, podczas której kierujący wożem zdołali się oddalić i broń została uratowana. Niestety, w wyniku ostrzału podchorążowie zginęli. Władze AK w uznaniu zasług awansowały ich pośmiertnie do stopni oficerskich i odznaczyły Krzyżem Srebrnym Orderu Virtuti Militari. Już w pierwszą rocznicę ich śmierci ustawiono tu krzyż. W drugiej połowie lat 50. XX w., w okresie „odwilży” politycznej, władze PRL zgodziły się na trwałe upamiętnienie poległych i 17 czerwca 1957 r. z inicjatywy dowódcy podchorążych, Edwarda Dietricha ps. Ralf (1910–2005) odstonięto głaz pamiątkowy. Pamięć akcji jest wciąż żywa. Co roku, 17 czerwca zbierają się przy kamieniu towarzysze broni poległych, ich krewni, przedstawiciele koła Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, władze samorządowe i miłośnicy regionu. W 2017 roku pomnik został wyremontowany dzięki staraniom Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego, przy wsparciu Gminy Nieporęt.

fol. Konrad Szostek

35

Mogiła żołnierska

miejsce: Czarna Struga – szosa Strużańska, skraj rezerwatu Puszcza Stupecka

Metalowy krzyż z betonową podstawą, na której wyryty jest napis: *Tu spoczywa Nieznany Oficer Wojska Polskiego rozstrzelany w VIII 1947 roku – Cześć Jego Pamięci.* Każdego roku 1 listopada składane są na mogile wiązanki kwiatów i zapalane znicze. Z relacji mieszkańców Czarnej Strugi wynika, że w tym miejscu, wczesnym rankiem w sierpniu 1947 roku, został rozstrzelany przez funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa oficer Wojska Polskiego, który został tu pochowany. Na miejscu tym odnaleziono wówczas wojskowy koc i oficerską czapkę rogatywkę. Szczegółowy opis wydarzeń z tego miejsca jest obecnie badany, ze względu na różnice w relacjach osób, które posiadają informacje o tym wydarzeniu.

fol. Foto Media Art

Szlak centralny znaki zielone

Szlak, który z powodzeniem można nazwać wojskowym. Spotyka się na nim szereg fortyfikacji i koszar. Na trasie urokliwe zakątki przyrodnicze, zwłaszcza w okolicach Wieliszewa. Szlak w całości przydatny dla rowerzystów.

0,0 km	Suchocin
2,4 km	Janówek PKP
7,8 km	Góra
14,9 km	Olszewnica Stara
17,5 km	Kałuszyn
21,1 km	Skrzeszew
25,0 km	Poniatów
29,7 km	Wieliszew
31,4 km	Rezerwat Wieliszewskie Łęgi
34,5 km	Zegrze Południowe
38,8 km	Michałów-Reginów
40,3 km	Wieliszew PKP
44,2 km	Nieporęt PKP
49,1 km	Białobrzegi
53,3 km	Beniaminów
55,9 km	Dąbkowizna PKP
57,0 km	Wólka Radzymińska
58,9 km	Sieraków
59,9 km	Zamostki Wólczyńskie

START **A. 14,9 km | Suchocin – Olszewnica Stara**

[opisy historyczne miejsc 1 – 8 na stronach 34-37]

Trasa dobrze „ufortyfikowana” modlińskimi instalacjami. Smaczny kąsek dla miłośników militariów.

Szlak zaczyna się na przystanku PKS Suchocin, przez który przechodzą też czerwone znaki Warszawskiej Obwodnicy Turystycznej. *Kierując się nimi na zachód, można dojść do stacji PKP Modlin (8,2 km). Zielone znaki kierują na północ i szerokim traktem docieramy do węzła szlaków (0,7 km). Nasz szlak, po skręcie w prawo prowadzi nas 100 m wspólnie z czerwonym (po 10 km można osiągnąć nim stację PKP w Chotomowie). Następnie trasy rozdzielają się. Idziemy wąską, acz prostą ścieżką kilkaset metrów aż do wyraźnie oznakowanego skrętu w lewo. Wkrótce, w niewielkiej niecce odnajdujemy jedno z pozostałości fortyfikacji – punkt oporu nr 10 (1,2 km). Przy wyjściu z lasu, po lewej stronie znajduje się krzyż pamięci mieszkańców zamordowanych przez niemieckiego okupanta w latach 1939-1940. Wśród lasów i rozlewisk uroczyska „Kadzielnia” trasa dociera do wsi i łączy się z czarnym szlakiem (1,9 km). Przy stacji PKP Janówek (2,4 km) znaki czarne kończą się. Przechodzi tędy również szlak niebieski. *Po północnej stronie torów poprowadzą one do przystanku ZTM w Komornicy (20 km), a po południowej do Jabłonny (14,7 km).**

0,7 km

1,2 km

2,8 km

4,2 km

5 km

Znaki zielone prowadzą nas wsią, brukowanym starym traktem, w pobliże kolejnego zabytku z Grupy Janówek – fortu IV (2,8 km). Niestety nie jest on udostępniony dla ruchu turystycznego. Jego teren należy obejść za znakami drogą, a potem wzdłuż ogrodzenia. Bardziej przyjazny turystom jest fort XVIIb (4,2 km). Łatwe dojście bez znaków furtką przez ogródki działkowe. Podobnie rzecz się ma z dziełem D-9 (5 km). Jest ono wprawdzie w rękach prywatnych i organizowane są tu zawody paintballa, ale właściciel chętnie wpuszcza turystów do środka. Szlak zielony doprowadza do szosy (5,3 km) i początku szlaku dojsiowego. Wiedzie on w prawo do współczesnego kościoła pw. św. Bartłomieja w Janówku Pierwszym – 0,5 km w jedną stronę. Na placu przed świątynią znajduje się pomnik poległych na przejściu granicznym pomiędzy Generalnym Gubernatorstwem a III Rzeszą oraz pomnik upamiętniający poległych w czasie I wojny światowej i w wojnie 1920 r. . Powrót tą samą drogą.

Z drogi głównej, mniej więcej na wysokości fortu D-9, kierujemy się w prawo, wchodzimy na teren rozległych łąk i docieramy do wsi Góra. Najstarsze wzmianki jej dotyczące pochodzą z początków XV w. Znajdowała się wtedy w rękach rodziny Nałęczów. W 1827 r. miejscowość liczyła 305 mieszkańców. W 2. poł. XIX w. działał tu urząd gminy, szkoła początkowa oraz gorzelnia. Przy krańcu ul. Pałacowej znajdują się zabudowania. Wśród nich - klasycystyczna oficyna, stanowiąca część dawnego majątku. Ruiny pałacu rozpościerają się po prawej stronie gruntowej drogi (7,8 km).

7,8 km

Znaki doprowadzają nas do jeziora Góra i ogródków działkowych. Dalsza trasa wiedzie łąkami (rzadko rozmieszczone znaki!) i dochodzi do ogrodzenia łowiska specjalnego Okoń. Przy jednostce wojskowej, na rozgałęzieniu dróg kierujemy się w lewo i drogami gruntowymi docieramy do wsi Krubin. Za nią przez dość monotone enklawy rolne i łąki wędrujemy do Olszewnicy Nowej i szosy Nowy Dwór Mazowiecki – Nieporęt. Przy niej stoi zabytkowa kapliczka z 2. poł. XIX w. Polami szlak prowadzi nas do Olszewnicy Starej i Skweru 11 Listopada (14,9 km). Na nim stoi pomnik upamiętniający odzyskanie niepodległości oraz pokaźna kaplica z 1857 r. Przystanek ZTM linii L-11.

14,9 km

OLSZEWNICA STARA – miejscowość, która pod koniec XVIII w. zyskała ogólnopolską sławę. 20 sierpnia 1778 r. książę Stanisław Poniatowski zwolnił z pańszczyzny zamożniejszych włościan ją zamieszkujących. Była to pierwsza na ziemiach Korony reforma uwłaszczeniowa. Wieś rozstawił zarządca tutejszych dóbr książe Józef Wybicki w utworze „Wiadomość z Olszewnicy” i Stanisław Trembecki w poemacie „Polanka”. Stacjonuje tu 32. Wieliszewski Dywizjon Raketowy Obrony Powietrznej im. Gustawa Orlicz-Dreszera (od 1970 r. do końca 2011 r. w nazwie 60. dr OP). Dysponuje on zestawami raketowymi do zwalczania statków powietrznych na małych wysokościach.

B. 19,6 km | Olszewnica Stara – Zegrze Południowe

[opisy historyczne miejsc 9–17 na stronach 37-42]

Łakami i lasami przez tereny nadnarwiańskie i okolice Jeziora Zegrzyńskiego.

Znaki zielone chodnikiem przy ul. Warszawskiej przecinają szosę Nowodworską do ul. Bagiennej, potem krótko lasem i ul. Mickiewicza doprowadzają do Kałuszyna. Dawniej były tu mokradła, stąd nazwa wsi, pochodząca od słowa „kał” oznaczającego teren bagienny. Wśród malowniczych Łąk Kałuszyńskich napotykamy znaki szlaku czarnego (17 km). *Po 1 km można nimi dojść prosto do Łąk Klucowskich.* Wspólny przebieg obu szlaków przez 500 m. *Czarny odbija w prawo do nieopodal znajdującego się przystanku ZTM w Kałuszynie.* Mijając po lewej stronie rozległe, urokliwe pastwiska dochodzimy ul. Słowackiego do gruntów wsi Skrzeszew wzmiankowanej już w 1155 r. Przez kilkaset metrów nasz szlak prowadzi wspólnie ze znakami niebieskimi, by ul. Kościelną dotrzeć do przyrodzoności krzyża z 1922 r. (20 km). Kolejny przyrodzoności krzyż z 1922 r. na trasie znajduje się w centrum wsi, przy szkole (21,1 km). *W lewo bez znaków do byłej stacji kolei w Skrzeszewie. Przez pół roku w 1939 przejeżdżały tędy pociągi na trasie Wieliszew – Nasielsk. W okolicach znajdziemy wiele jej śladów. Funkcjonowanie tej nowo zbudowanej trasy kolejowej przerwał wybuch II wojny światowej.* Tuż obok przystanek ZTM linii L-11. Szlak opuszcza Skrzeszew wśród nowej zabudowy i wkracza do Lasów Legionowskich. Prostą drogą wiedzie do potężnego dębu „Maciek” rosnącego na skraju pół Poniatowa (24 km). Na tym obszarze w 1939 r. znajdowało się wojskowe lotnisko polowe . Mijając po prawej stronie leśniczkówkę, szlak dociera do dawnego parku, w którym znajdują się szczątkowe ruiny dworu w Poniatowie (25 km), który w czasach II wojny światowej stanowił siedzibę dowództwa 3. batalionu I Rejonu AK (25 km). Po pokonaniu ronda na drodze 632 wchodzimy w lasy Uroczyska Poddębie. Następnie ulicami Spokojną i Przedpeńskiego docieramy do drogi 631 z przystankiem ZTM linii L-11. Szlak doprowadza nas do Wieliszewa. To jedna z najstarszych miejscowości w powiecie legionowskim. Odkryto w niej ślady obozowiska łowców z epoki kamiennej 14 – 8 tys. lat p.n.e. Pierwsze wzmianki pisane o wsi pochodzą z 1254 r. Ciekawostką jest, że w 1937 r. odbył się tu pierwszy w Polsce masowy desant spadochronowy. Przy ul. Modlińskiej znajduje się cmentarz wojenny, na którym umieszczono mogiły obrońców ojczyzny (28,9 km). Obok - przystanek ZTM linii L-9, L10, L11. Do cmentarza wojennego przylega parafialny. Na jego krańcu najciekawszy zabytek Wieliszewa – kaplica z 1834 r. Zachował się na niej napis „Żona Mężowi” . Wzniosła go Maria Kamińska z domu Gautier właścicielowi tutejszego, rozległego majątku hr. Tomaszowi Kamińskiemu. Kaplica stała się potem grobowcem rodzinnym. W czasach okupacji schroniła się w niej rodzina żydowska.

17 km

20 km

21,1 km

24 km

25 km

28,9 km

29,7 km W kościele z lat 1950–1962 (29,7 km) znajduje się tablica poświęcona żołnierzom AK **15**. Z wieży widokowej kościoła udostępnionej zwiedzającym bezpłatnie można podziwiać wspaniałe wieliszewskie widoki. Przed murem świątyni trasa schodzi do Jeziora Wieliszewskiego. Wędrujemy jego brzegiem urokliwą ścieżką wśród terenów wędkarskich. Na jej krańcu można zobaczyć resztki dawnych zabudowań gospodarczych folwarku i lamus. Obiekty te popadają niestety w coraz większą ruinę.

31,6 km Szlak wychodzi na szeroką drogę gruntową, mija stajnię „Alicja” oraz hodowlę drobiu i wśród łąk, które przed wybudowaniem zapory były ustawicznie zalewane przez Narew, doprowadza do zdewastowanej szopy, gdzie napotykamy skrzyżowanie polnych dróg (31,6 km) przy leśno-łąkowym **Rezerwacie Wieliszewskie Łęgi**. Zwany jest on także Storczykowym Gajem ze względu na najbogatsze w województwie mazowieckim stanowisko storczyka. Można tu także napotkać remizy, kaczki krzyżówki i czaple siwe. *Warto podejść bez znaków w prawo kilkaset metrów, aby w pełni docenić walory krajoznawcze tego rezerwatu. Powrót tą samą drogą.* Trasa znakowana biegnie prosto. Stąd bardzo interesująco prezentuje się Wieliszew. Bryła świątyni góruje nad doliną. Trasa **16** doprowadza do kanału (32,4 km) i wkrótce wchodzi na wał, łącząc się ze szlakiem niebieskim. Do Zegrza Południowego wkraczamy ul. Rybaki.

ZEGRZE POŁUDNIOWE – Do początku XX w. nazwa miejscowości brzmiała Zagroby. Była to niewielka osada do momentu, gdy Rosjanie wybudowali tu pod koniec XIX w. koszary, stanowiące integralną część twierdzy Zegrze. Nowej nazwy – Zegrze Południowe – zaczęli używać Niemcy, którzy zajęli ten obszar w 1915 r. Pod koniec 1916 r. w 4. Pułku Piechoty Legionów służył tu Władysław Broniewski. W latach 1897 – 1994 do Zegrza kursowała kolej.

34,2 km Nieopodal mostu znajduje się pamiątkowa tablica upamiętniająca Szare Szeregi **16** (34,2 km). Szlak osiąga pętlę autobusową ZTM linii 735. Po prawej stronie znajduje się jednostka wojskowa, a przy niej - widoczna tablica upamiętniająca tzw. „kryzys przysięgowy” w Legionach **17** (34,5 km). *W stronę zachodnią szlak niebieski prowadzi do Komornicy (9 km), a na południe do centrum Nieporętu (5,5 km).*

C. 9,7 km | Zegrze Południowe – Nieporęt

[opisy historyczne miejsc **18** – **19** na stronach 42-43]

Wśród Lasów Nieporęckich do Nieporętu. Po drodze interesujące pamiątki po I i II wojnie światowej.

35,3 km Spod pętli autobusowej znaki zielone **18** i niebieskie prowadzą nas przez jezdnię. Po minięciu szeregu obiektów turystycznych opuszczamy Zegrze Południowe. Przy krańcu wsi szlak niebieski odbija w lewo do Nieporętu (35,3 km). Nasz zielony szlak natomiast dociera do ronda, po przejściu którego kierujemy się w drogę do Wieliszewa w kierunku przejazdu przez tor kolejowe. Dalej w lewo zejściem na teren zalesiony aż do polany, kolejny raz w lewo i skrajem polany do lasu. Po lewej stronie stare torowisko. Mijając betonowy mostek wychodzimy z lasu na piaszczystą drogę. Na wprost wyjścia, za małym nasypem znajdują się rozrzucone groby starego cmentarza wojskowego z okresu od początku XX wieku do 1944 r. **18** (37,1 km). Dalej szlak zielony wiedzie obok Jeziora Kwietniówka. Jeszcze kilkaset metrów lasami nad urokliwym jeziorem i szlak wkracza na teren byłej osady parcelacyjnej. Po przekroczeniu wydmy szlak **19** dociera do Michałowa-Reginowa, gdzie łączy się na niewielkim odcinku z Warszawską

38,8 km Obwodnicą Turystyczną (38,8 km). W tej miejscowości w latach międzywojennych działały słynne zakłady „Podkowa” S.A. Z początku wytwarzały hacce do podków, ale potem stały się liczącym producentem szkielec optycznych, a tuż przed wojną rozpoczęto w nich seryjną produkcję lekkich motocykli Podkowa 98. Po 200 m szlak skręca w lewo w ul. Główną, gdzie na prywatnej posesji znajduje się tablica upamiętniająca por. WP Kazimierza Widorta **19** (39,3 km). Do torów należy iść prosto ścieżką. Po ich przekroczeniu, kierując się w lewo znaki zielone doprowadzą nas do stacji PKP Wieliszew i połączenia z czerwonym szlakiem (40,3 km). *W lewo za znakami czerwonymi możemy dotrzeć do PKP Chotomów (10,4 km).*

40,3 km Znaki zielone **20** i czerwone wiodą w prawo do Lasów Nieporęckich. *Znaki czerwone na rozstaju (41,7 km) podążają do centrum Nieporętu (stąd 4,2 km).* Znakowanie zielone kieruje nas w stronę zwirowni. Przy torach znajduje się skrzyżowanie ze szlakiem niebieskim (42,6 km). Trasa zielona nie rozstaje się z żelazną drogą aż do stacji PKP Nieporęt (44,2 km). Tu przystanek ZTM linii 705, 734, 735 i L31 i początek żółtego szlaku. *Można nim po 12 km dojść do stacji PKP Warszawa Choszczówka.* Opis Nieporętu – patrz szlak czarny.

D. 15,7 km | Nieporęt – Zamostki Wólczyńskie

[opisy historyczne miejsc **20** – **27** na stronach 43-49]

Po drodze fort i koszary w Beniaminowie, a także potężny dąb „Jan Kazimierz”.

47,2 km Po przekroczeniu Kanału Żerańskiego znaki zielone **20** kierują w prawo, najpierw nad nim, a za torami – nad rzeką Beniaminówką prowadzą do grobu nieznanego żołnierza. Szlak przekracza szosę i ponownie kieruje się w stronę trasy kolejowej. Tuż za szosą znajduje się pole bitwy 1831 r. **20** (47,2 km). Dalej, mijając po prawej stronie kapliczkę, wędrujemy przez robiące duże wrażenie podmokłe lasy do ronda w Białobrzegach, gdzie stoi pomnik upamiętniający internowanych w Beniaminowie **21** (48,9 km). Stojące tu budynki carskich koszar zachowały się do dziś. Przy pętli autobusów ZTM linii 705, 734 i L31 (49,1 km) drogowskaz „Poczta” wskazuje krótkie dojście bez znaków do budynku pod adresem Osiedle Wojskowe 13, na którym znajduje się tablica upamiętniająca internowanych w Beniaminowie **22**.

49,1 km Obok terenów wojskowych i opuszczonej strzelnicy udajemy się do cmentarza jeńców radzieckich i miejsca walk AK **23** (50,4 km). Trasa **23** schodzi nad okresowy ciek wodny i wkracza do lasów Uroczyska Białobrzegi. Natknąć tu się można na fragmenty byłego ogrodzenia stalagu.

50,4 km Fort w Beniaminowie **24** (53,3 km) znajduje się w rękach prywatnych. Droga do niego na razie stoi otworem. Niebawem napotykamy wspaniałą dąb szypułkowy „Jan Kazimierz” o obwodzie 4,8 m. Wędrujemy prosto do stacji PKP Dąbkowizna (55,9 km) i początku krótkiego szlaku czarnego. *Po 600 m doprowadzi on do Warszawskiej Obwodnicy Turystycznej.* Szosą podążamy do Wólki Radzyńskiej. Tu, przy skrzyżowaniu ulic Szkolnej i Topolowej, stoi pomnik lotników polskich **25** (57 km). Przy końcu wsi otwiera się widok na pole bitwy z 1920 r. **26** (57,9 km). Przez przysiółek Narwiówka trasa **26** wiedzie do krańca wsi Sieraków (58,9 km). W pobliżu stoi przystanek PKS. Szerokim traktem wśród młodych borów sosnowych znaki prowadzą do Zamostek Wólczyńskich. Tu przy pomniku poległych w 1920 r. Strzelców Kaniowskich **27** trasa kończy się (59,9 km) na przystanku PKS. *Znaki zielone wiodą jednak dalej. Cały szlak liczy 97,1 km i kończy się w Zielonce. Opis jego przebiegu znajdziemy w „Przewodniku po okolicach Warszawy” Lechosława Herza, Rewasz 1998.*

1

Fortyfikacje carskie – Dzieło nr 10

miejsowość: Janówek Drugi

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie

W 1912 r. w sąsiedztwie Janówka Drugiego saperzy rosyjscy rozpoczęli budowę dwóch betonowych fortów należących do zewnętrznej linii obrony twierdzy Modlin (Nowogrodzkiej). Większy Fort XVIII przegradził drogę z Modlina do Jabłonnicy, natomiast mniejszy – Dzieło nr 10, stanął na skraju niewielkiej wydmy w uroczysku Kadzielnia. W czasie działań wojennych w 1915 r. nieukończony fort został obsadzony przez 19. kompanię Nowogrodzkiej Artylerii Fortecznej, natomiast na ich zapleczu w Bożej Woli (wówczas Konstancynów) zakwaterowano sztab kompanii i pododdział 626. Tambowskiej Drużyny Pospolitego Ruszenia. Warto pamiętać, że wśród obrońców twierdzy było wielu Polaków z obszaru Królestwa Polskiego, których jesienią 1914 r. Rosjanie powołali pod broń. Betonowe forty do dziś zachowały się szczątkowo w postaci potrzaskanych wybuchami bloków.

2 3 4

Fortyfikacje rosyjskie Grupy Janówek (Fort IV – niedostępny dla turystów, Fort XVII, Dzieło nr 9)

miejsowość: Janówek Pierwszy

Pozostałości trzech rosyjskich fortów w Janówku należały do zewnętrznego pierścienia obrony Twierdzy Nowogrodzkiej (Modlin). Umocnienia tworzyły Grupę Forteczną Janówek, podawaną jako przykład nowoczesnych rozwiązań w fortyfikacji carskiej. Grupa składała się ze starszego ceglano-ziemnego Fortu IV z 1887 r. oraz dwóch nowszych umocnień betonowych z lat 1912-1915, tj. Fortu nr XVII i Dzieła nr 9. Budowę grupy Rosjanie rozpoczęli w 1912 r. i kontynuowali do okresu bezpośrednich walk o twierdzę w sierpniu 1915 r. W założeniach jej projektanta gen. prof. Nestora Bujnickiego centralnym umocnieniem grupy był Fort XVII zaprojektowany na planie trójkąta. Do dziś uwagę zwracają w nim podziemne korytarze komunikacyjne i półkolisto sklepione kazamaty ze śladami siatki przeciwdopryskowej na stropie.

W połowie sierpnia 1915 r. twierdza Modlin została otoczona przez wojska niemieckie. Pozycje przed fortem w Janówku zajęli żołnierze ze 169. Brygady Landweary, którzy stopniowo posuwali się w kierunku umocnienia. Obrońcy, na wieść o zdobyciu przez Niemców sektora pomiechowskiego i podpisaniu kapitulacji twierdzy, wysadzili umocnienia w Janówku w powietrze.

Fort XVII fot. Foto Media Art

5

Pomnik poległych na granicy Generalnego Gubernatorstwa i III Rzeszy

miejsowość: Janówek Pierwszy – ul. Nowodworska 17, teren przy kościele

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Edyta Rokicka

Podczas niemieckiej okupacji w Generalnym Gubernatorstwie rolnictwo objęto systemem kontyngentów płodów rolnych. Nieprzestrzeganie zarządzenia powodowało kary więzienia lub śmierci dla rolników. Brak żywności na rynku spowodował wprowadzenie systemu racjonowania żywności i trwałe niedożywienie całych grup ludności. W tej sytuacji jedynym rozwiązaniem stał się przemyt żywności z terenów III Rzeszy. Było to powiązane z najwyższym ryzykiem, ponieważ groziła za to kara śmierci, a w najlepszym przypadku obóz koncentracyjny. Biegnąca przez tereny Janówka granica wytyczona przez okupanta była miejscem wielu tragicznych wydarzeń. Dziś przypomina o nich, wzniesiona przez mieszkańców gminy, kompozycja kamienna z tablicami: „Pamięci Poległym na przejściu granicznym między Generalnym Gubernatorstwem a III Rzeszą (Krubina – Olszewnica Nowa) oraz na frontach II wojny światowej”, „Kto podnosi rękę na życie człowieka, podnosi rękę niejako na samego Boga – Jan Paweł II”. Na tablicy wymieniono nazwiska poległych.

6

Pomnik „Ku czci poległych”

miejsowość: Janówek Pierwszy – ul. Nowodworska 17, teren przy kościele

Obelisk zwieńczony orłem z tablicą ku czci poległych podczas I wojny światowej i wojny polsko-bolszewickiej. Pomnik ten był pierwotnie ufundowany i odsłonięty w Krubinie w 15. rocznicę odzyskania niepodległości. Podczas działań wojennych w 1939 roku został zniszczony przez Niemców i dopiero po odzyskaniu przez Polskę suwerenności, staraniem mieszkańców Krubina, przy poparciu i pomocy władz samorządowych, zrekonstruowano pomnik i umieszczono go w 2006 roku przy kościele w Janówku Pierwszym.

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Edyta Rokicka

7

Ruiny pałacu w Górze

miejsowość: **Góra**

fol. Urząd Gminy Wieliszew

O świetności słynnego niegdyś pałacu Poniatowskich w Górze przypominają XVIII-wieczne ruiny. Budowla została wzniesiona około 1780 r. dla księcia Stanisława Poniatowskiego (1754–1833). Posiadał on rozległe dobra w widłach Wisły i Narwi (Góra, Okunin, Nowy Dwór, Modlin, Janówek, Krubin i Olszewnica). Pod wpływem Józefa Wybickiego (1747–1822), który zarządzał jego tutejszymi majątkami, podjął odważną jak na ówczesne czasy decyzję. 20 sierpnia 1778 r. uwłaszczył i zwolnił z pańszczyzny część mieszkających tu włościan. Była to druga w Rzeczypospolitej, a pierwsza na ziemiach Korony, taka reforma.

W 1795 r. majątek Góra odkupił szambelan królewski, prezes Senatu Księstwa Warszawskiego Ludwik Szymon Gutakowski. Jako prezes Towarzystwa Gospodarczo-Rolnego prowadził w Górze nowoczesne gospodarstwo rolne.

Kolejnym właścicielem był hr. Wacław Gutakowski (1790–1882), oficer armii Księstwa Warszawskiego, który odbył

kampanię 1809 r. i 1812–1813. W 1811 r. był oficerem w sztabie ks. J. Poniatowskiego, w lutym 1813 r. awansował do stopnia pułkownika w 13. Pułku Huzarów.

Wiek XX nie był szczęśliwy dla pałacu w Górze. Sąsiedztwo twierdzy Modlin i fortów w Janówku naraziło go na zombardowanie w 1915 roku. W okresie międzywojennym w odbudowanym i odrestaurowanym budynku pałacu działała Szkoła Rolnicza Żeńska. Niestety podczas II Wojny Światowej pałac spłonął i nie został odbudowany. Pokaznych rozmiarów budowla nie oparła się upływowi czasu i systematycznej dewastacji w czasach powojennych.

8

Pomnik Odzyskania Niepodległości

miejsowość: **Olszewnica Stara**

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Edyta Rokicka

inicjatorem budowy pomnika był w 1928 r. Bronisław Sokół – zasłużony działacz społeczny, komendant OSP i kierownik miejscowej szkoły powszechnej w latach 1927–1939. Na obelisku odsłoniętym w 1930 r. umieszczono tablicę upamiętniającą 10. rocznicę odzyskania przez Polskę Niepodległości 1918–1928 oraz 10. rocznicę zwycięstwa Wojska Polskiego w wojnie 1920 r. pod dowództwem pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego 1920–1930.

Wkład mieszkańców Olszewnicy w dzieło odzyskania niepodległości był rzeczywiście znaczący. Miejscowy pododdział Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) wziął w listopadzie 1918 r. udział w rozbrajaniu niemieckiego garnizonu stacjonującego w koszarach przy stacji Jabłonna (dzisiaj Legionowo). Plutonem dowodził wówczas Jan Trzaskoma (1897–1943), późniejszy uczestnik wojny 1920 r. odznaczony Krzyżem Wirtuti Militari, w 1924 r. wyświęcony na księdza. W POW byli także Wacław Sokulski i Stefan Cieśliński z Olszewnicy, Trybulski i Afek z Krubina, oraz bracia Kałęccy – Leonard i Czesław ze Skrzyszewa.

W 1939 r. sołtys Olszewnicy Starej Piotr Sierawski, w obawie przed Niemcami, zdemontował z pomnika tablicę i zakopał ją na swoim podwórku. Po zmianach ustrojowych, na początku lat 90. XX w., dzięki staraniom m.in. Franciszka Jędraszko - żołnierza AK, tablica została odnaleziona i ponownie umieszczona na pomniku, który uroczystie odsłonięto 15 sierpnia 1991 roku.

9

Przydrożny krzyż z 1922 roku

miejsowość: **Skrzeszew - Skrzyżowanie ulic Kościelnej i Dojazdowej**

W czwartą rocznicę odzyskania niepodległości mieszkańców Skrzyszewa wybudował we wsi przydrożny krzyż z zamieszczoną tablicą: *Na pamiątkie odzyskania Niepodległej Polski wybudował Jan Kuska 1922 roku*. Kapliczka przetrwała okres

wojny i po odnowieniu istnieje do dnia dzisiejszego.

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Edyta Rokicka

10

Przydrożny krzyż z 1922 roku

miejsowość: **Skrzeszew - Skrzyżowanie ulic Nowodworskiej i Szkolnej**

W 1922 r. został ufundowany przydrożny krzyż upamiętniający I wojnę światową i wojnę 1920 r. oraz odzyskanie niepodległości przez Polskę. Na tablicy zamieszczonej na krzyżu widnieją więc trzy daty: 1914, 1918 i 1920 oraz bardzo wymowny napis: *„W krzyżu cierpienie przez krzyż zmartwychwstanie”*, zapewne odnoszący się do cierpienia narodu polskiego i odzyskania

niepodległości przez naszą Ojczyznę po długim okresie uciemiężenia doznanego ze strony zaborców.

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

11

Polskie lotnisko polowe z września 1939 roku

miejsce: Poniatów

Na przełomie sierpnia i września 1939 r. w dworze w Poniatowie kwaterowali polscy piloci ze 113., 114. i 123. Eskadry Myśliwskiej Brygady Pościgowej stacjonującej na pobliskim lotnisku polowym. Eskadry liczyły łącznie 48 samolotów typu P.11 i P.7. Stąd piloci startowali do bohaterskich walk powietrznych toczonych od 1 do 3 września 1939 r. z lotnikami hitlerowskimi. Ich głównym celem było zatrzymanie niemieckich

bombowców lecących na Warszawę. W zabudowaniach folwarku zakwaterowano także personel techniczny dywizjonu. Dwukierunkowe lotnisko w Poniatowie nosiło kryptonim „Żyto” w odróżnieniu od oddalonego w kierunku Łajska lotniska zapasowego „Lasek”. Podczas walk powietrznych 1 września 1939 r. zginął dowódca 123. Eskadry Myśliwskiej kpt. pil. Mieczysław Olszewski, którego samolot spadł w Stanisławowie koło Legionowa. Natomiast ranni zostali ppor. pil. Feliks Szyszka oraz podchorążowie piloci Jerzy Radomski i Antoni Danek, który na skutek odniesionych ran zmarł 18 marca 1940 r. Po opuszczeniu Poniatowa przez eskadry IV/1 Dywizjonu Brygady Pościgowej w dniach 5-7 września poniatowskie lotnisko wykorzystane było przez lotnictwo Armii „Modlin”: 152. Eskadrę Myśliwską i 53. Eskadrę Obserwacyjną.

12

Miejsce po dworze rodziny Grocholskich

miejsce: Poniatów

Dwór w Poniatowie przed II wojną światową
źródło: Archiwum rodziny Grocholskich

W 1801 r. powstał folwark Poniatów w dobrach klucza wieliszewskiego, których właścicielem był książę Józef Poniatowski.

Majątek Poniatów został wydzielony z klucza wieliszewskiego w 1877 r. W sierpniu 1921 r. podupadły majątek objął hr. Zdzisław Henryk Adam Grocholski (1881–1968) z żoną Marią Emilią z domu Sołtan (1889–1963). Nabył go od braci Wacława, Wiktora i Walerego Golanów, w drodze zamiany za nieruchomości położone w Warszawie. Sercem majątku był przepiękny piętrowy dwór, kryty gontem i z herbem Syrokomla na frontonie.

Podczas II wojny folwark w Poniatowie został objęty niemieckim zarządzeniem komisarycznym. Siostra żony właściciela majątku Helena Sołtan, mieszkająca w Poniatowie, tak wspominała dwór w czasie wojny: *W tym domu o tak specjalnym składzie mieszkańców koncentrowały się sprawy AK z tego terenu, sprawy Wojskowej Służby Kobiet (kolportaż prasy na kompanie, skład materiałów sanitarnych), a po likwidacji getta w Legionowie (koniec października 1942 r.) przez 7 miesięcy ukrywano 2 dorosłe kobiety i 2 dziewczynki żydowskie. W 1944 roku jedną z dziewczynek, dzięki bardzo skomplikowanej i drobiazgowo przygotowanej akcji zdołano umieścić w zakładzie SS Rodziny Marii w Płudach.*

Pomieszczenia na I piętrze zajęli żołnierze niemieccy, częściowo rekonwalescenci, którzy pełnili funkcje ochrony pobliskiej granicy z Rzeszą, a także nadzorowali pracujących w folwarku jeńców radzieckich z obozu w Beniaminowie.

W Poniatowie mieściło się również dowództwo 8. kompanii III Batalionu Armii Krajowej, z dowódcą ppor. rez. Władysławem Danielewiczem ps. „Okno” - jednocześnie administratorem skonfiskowanego poniatowskiego majątku. Niestety 16 sierpnia 1944 r. Danielewicz i synowie Zdzisława Grocholskiego: pchor. Adam Grocholski ps. „Kombinator”, kpr. pchor. Tadeusz Grocholski ps. „Leliwa” - obydwaj z 722 plutonu AK zostali aresztowani i osadzeni w koszarach w Zegrzu, a następnie rozstrzelani. Pod koniec wojny dwór Grocholskich został zniszczony.

13

Cmentarz wojenny żołnierzy WP z 1939 roku

miejsce: Wieliszew

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

Obok cmentarza parafialnego w Wieliszewie znajduje się największa w powiecie legionowskim nekropolia wojenna żołnierzy polskiego września 1939 r. Spoczywa tu około 300 bohaterskich obrońców linii Narwi, głównie z 8. i 20. Dywizji Piechoty, m.in. z 32. Pułku Piechoty z Modlina, 78. Pułku z Baranowicz, z pułków 79. i 80. ze Słonimia oraz z Batalionu Obrony Narodowej. W tej liczbie niestety aż 256 żołnierzy nieznanymi jest ich imienia i nazwiska. Pierwszych żołnierzy pochowano tu doraźnie w zbiorczej mogile już we wrześniu 1939 r. Ciała pozabijanych żołnierzy miejscowi gospodarze zwozili z okolicznych pól. Dowieziono także zwłoki żołnierzy spoza Wieliszewa - z terenu gminy Nieporęt, w szczególności z Ryni i Beniaminowa. Natomiast dopiero późnym latem 1941 r. dokonano ponownej ekshumacji i pochówku z obrządkiem kościelnym,

14

Cmentarz parafialny

miejsowość: **Wieliszew**

Cmentarna kaplica, wzniesiona w stylu klasycystycznym, jest niewątpliwie najciekawszym zabytkiem Wieliszewa (odrestaurowana w 2015 roku). Na jej fasadzie zachował się napis *Żona Mężowi* i data 1834 r. Kaplica została zbudowana dwa lata po śmierci właściciela klucza dóbr Wieliszew, Tomasza Kamieńskiego herbu Ślepowron (1788–1832), przez jego żonę Marię Kamieńską z domu Gautier. Matżeństwo dzierżawiło klucz wieliszewski od 1816 r., a następnie, 15 października 1829 r. nabyli te dobra od hr. Marii Teresy Tyszkiewiczowej, siostry księcia Józefa Poniatowskiego.

W kaplicy złożono m.in. szczątki zmarłej w 1883 r. właścicielki Olszanki *Rozalii z Wolskich 1-go Ślubu Kopijowskiej, 2-go Romanowskiej* oraz Miecia Kopijowskiego, zm. w 1902 r., o czym przypominają tablice epitafijne z białego marmuru.

Jak wspominają starsi mieszkańcy wsi, w czasie okupacji hitlerowskiej w grobowcu schroniła się rodzina żydowska. Nastrój zadumy nad przemijaniem wywołuje na cmentarzu symboliczna mogiła 17-letniego Kazimierza Burzy ps. Grom, harcerza Szarych Szeregów rozstrzelanego przez hitlerowców 19 sierpnia 1944 r. Tu spoczywa również 23-letni żołnierz Armii Krajowej Jan Łąca, uczestnik walk w czasie Powstania Warszawskiego w okolicach Legionowa i Zegrza, który został rozstrzelany w Nowopolu 16 sierpnia 1944 r.

fot. Urząd Gminy Wieliszew

15

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego

miejsowość: **Wieliszew**

Wieliszew jest jedną z najstarszych miejscowości powiatu legionowskiego, co potwierdza akt papieża Innocentego IV z 10 lutego 1254 r., w którym pojawia się po raz pierwszy nazwa miejscowości *Wyelyschewo*. Nieco młodsza jest parafia wieliszewska, którą erygował 20 lipca 1387 r. biskup płocki Ścibor z Radzimina. Została wydzielona z dotychczasowej parafii w Chotomowie. Pierwszy, drewniany kościół ufundował opat czerwiński Maciej i pierwszym prepozytem czyli proboszczem wieliszewskim został Świętosław z zakonu kanoników czerwińskich. Kolejną drewnianą świątynię w Wieliszewie konsekrował 28 sierpnia 1729 r. biskup kamieniecki i opat czerwiński Stanisław Józef Hozjusz, zasłużony duchowny i dyplomata, w 1734 r. odznaczony Orderem Orła Białego.

W czasie działań wojennych w październiku 1944 r. drewniany kościół z 1729 r. uległ zniszczeniu. Obecnie na jego miejscu

stoi świątynia w stylu neoromańskim pw. Przemienienia Pańskiego, która została wzniesiona w latach 1950-1962.

fot. Anna Tucholska

W kościele znajduje się tablica poświęcona pamięci żołnierzy Armii Krajowej VII Obwodu „Obroża” poległych w czasie Powstania Warszawskiego, m.in. z 706. plutonu Michałów-Łajski, 722. plutonu Wieliszew, 723. plutonu Skrzyszew, 724. plutonu Katuszyn-Olszewnica.

16

Tablica upamiętniająca Szare Szeregi

miejsowość: **Zegrze Południowe – u zbiegu ulic Warszawskiej i Rybaki**

Kamień z metalową tablicą, odsłonięty 8 maja 2010 roku w 65. rocznicę zakończenia II wojny światowej, upamiętnia działalność Szarych Szeregów w Zegrzu Południowym w latach 1943 – 1944.

Pomnik przypomina o kilkunastoletnich chłopcach, którzy uczestniczyli w „małym sabotażu” przeciwko okupantowi niemieckiemu – rozpoczęli działalność konspiracyjną w 1943 roku. Na wieliszewskim cmentarzu, na grobach żołnierzy polskich poległych w 1939 roku, umieszczali biało-czerwone

chorągiewki, kolportowali prasę podziemną, malowali znaki Polskiej Walczącej, ubezpieczali akcje prowadzone przez żołnierzy Armii Krajowej. Niejednokrotnie narażali swoje życie, tak jak podczas jednej z akcji sypania piasku do mażnic wagonów towarowych, kiedy dwóm druhom zatrzymanym przez Niemców groziła wywózka na przymusowe roboty do Niemiec, a nawet kara śmierci. Z największym wysiłkiem wielu osób uratowano ich przed najgorszym.

Hołd tym młodym harcerzom złożyło społeczeństwo Zegrza Południowego i władze gminy Nieporęt.

fot. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Edyta Rokicka

17

Tablica upamiętniająca kryzys przysięgowy w Legionach Polskich, w 1917 roku

miejsowość: **Zegrze Południowe**

13 lipca 1917 r. koszary w Zegrzu Południowym były świadkiem kryzysu przysięgowego w 5. Pułku Piechoty Legionów Polskich. Wydarzenie poprzedziła narada oficerów jednostki, którzy na zebraniu w kasynie, w obecności brygadiera Bolesława Roi, postanowili odmówić złożenia przysięgi na wierność cesarzowi Niemiec i Austro-Węgier. Kasyno stało się wówczas miejscem manifestacji niepodległościowej i demonstracji

silnych nastrojów antyniemieckich. W następstwie tej decyzji oficerowie zostali internowani w obozie w Beniaminowie, a podoficerowie i szeregowi w Szczypiornie k. Kalisza.

Współcześnie, w przebudowanym budynku kasyna (nr 14) w Zegrzu Południowym mieści się filia biblioteki Gminy Nieporęt. Wydarzenia z 1917 r. upamiętnia także pamiątkowa tablica.

Wśród legionistów służących w Zegrzu Południowym w czasie I wojny światowej były znane osobistości. Niewątpliwie należy do nich wybitny poeta Władysław Broniewski, który pod koniec 1916 r. został tu przeniesiony wraz z 4. Pułkiem Piechoty Legionów. Skończył wtedy 19 lat i sukces literacki był jeszcze przed nim. „Orlik” Broniewski służył w Legionach od kwietnia 1915 r. i wraz z „Czwartakami” przeszedł krwawy szlak bojowy.

fot. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

18

Wojskowy cmentarz garnizonowy

miejsowość: **Wieliszew - Kwietniówka**

Wojskowy cmentarz prawosławny władze carskie założyły w 1902 r. przy linii kolejowej do twierdzy Zegrze. Z najdawniejszych lat

funkcjonowania cmentarza możemy spotkać dziś betonowe prawosławne krzyże, granitowe kolumny i głazy z datami 1902, 1908. Na szczególną uwagę zasługuje pomnik wystawiony carskiemu oficerowi S. I. Stasjukowi. Napis wryty w języku rosyjskim informuje, że: *9 marca 1915 roku porucznik 8 Turkiestańskiego Pułku Strzelców im. gen. adiutanta von Kaufmana, Sergiej Iwanowicz Stasjuk zmarł od ran poniesionych 11 lutego w bitwie z Niemcami we wsi Wola Wierzbowska powiatu przasnyskiego guberni plockiej*. Na wieliszewskim cmentarzu pochowano także rodziny wojskowych i urzędników. Przypomina o tym zdewastowany nagrobek Zofii Michajłowny Brzeskiej, zmarłej w wieku 27 lat w 1904 r.

fot. Urząd Gminy Wieliszew /
Mariusz Kraszewski

Po I wojnie światowej cmentarz służył polskim garnizonom w Zegrzu i Legionowie, a także miejscowej ludności. Z tego okresu pochodzi nagrobek z inskrypcją: *Tadeusz Szczepański, kapral 2-go Pułku Saperów Kolejowych. Zmarł śmiercią tragiczną 15 sierpnia 1927 r. Ukochanemu Synowi – Rodzice*. Na cmentarzu, co roku w dzień zaduszy, wojskowi wygłaszali uroczysty apel poległych.

Sz szczególnie przejmujące są mogiły dziecięce z lat 30. XX w., głównie dzieci żołnierzy zawodowych z 2. Batalionu Mostów Kolejowych i 2. Batalionu Balonowego. W 1934 r. część prochów z Wieliszewa przeniesiono na nowo utworzony, legionowski cmentarz parafialny. Jesienią 1944 r. cmentarz znajdował się na linii frontu radziecko-niemieckiego. Niezwykle ciężkie walki w tej okolicy przyczyniły się do poważnego uszkodzenia większości nagrobków.

19

Tablica upamiętniająca por. WP Kazimierza Widorta

miejsowość: **Michałów-Reginów – okolicę ul. Głównej i Osiedlowej**

fot. Urząd Gminy Wieliszew /
Mariusz Kraszewski

Kamień z wmurowaną tablicą upamiętniającą por. Wojska Polskiego Kazimierza Widorta (1907–1939). W 1939 r. oficer ten służąc w 67. Pułku Piechoty walczył w składzie 4. Dywizji Piechoty Armii „Pomorze”. Poległ bohatersko 14 września 1939 r. w bitwie nad Bzurą w rejonie Chruślina Kościelnego i Guźni. Tablica została odrestaurowana we wrześniu 2011 r. na przedwojennej posesji K. Widorta, którą zakupił w 1937 r. od rodziny Zyskowskich.

Na 3-hektarowej parceli zbudował dom, w którym w 1939 r., na parę miesięcy przed wybuchem wojny, zamieszkał wraz z rodziną. W 1936 roku poślubił Halinę Gidzińską i razem zamieszkali w Brodnicy. Jednakże Kazimierz Widort został czasowo oddelegowany do Warszawy, gdzie był słuchaczem II Kursu Centralnego Instytutu Wychowania Fizycznego im. J. Piłsudskiego na Bielanach (dzisiejszy AWF), a następnie instruktorem i sędzią bokserkim. Zamieszkał tymczasowo na Bielanach na ul. Podczaszyńskiego 3, skąd dojeżdżał do Michałowa, gdzie nadzorował budowę wspomnianego domu. Tablicę pamiątkową ufundował w 72. rocznicę śmierci bohaterskiego oficera jego syn Kornel Widort.

20

Pole bitwy z 24 lutego 1831 roku

miejsowość: **Nieporęt**

Miejsce potyczki oddziałów 3. Pułku Strzelców Konnych płk. Jankowskiego z oddziałami rosyjskimi w dniu 24 lutego 1831 roku. Potyczka ta była elementem większej bitwy toczony pod Białoleką w obronie Warszawy podczas Powstania Listopadowego, w przeddzień słynnej bitwy pod Olszynką Grochowską. Sytuacja wyglądała następująco: mimo zwycięskich dla Polaków bitew pod Stoczkim, Dobrem i Wawrem, dysponujący ponad dwukrotną przewagą liczebną nad naszymi wojskami, rosyjski feldmarszałek Dybicz kontynuował marsz w kierunku warszawskiej Pragi. Zaś od północy, od strony Nieporętu do Białoleki posuwał się rosyjski korpus gen. Szachowskiego. Dowodzący siłami polskimi gen. Józef Chłopicki rozkazał stacjonującemu we wsi Białoleka gen. Kazimierzowi Małachowskiemu rozpoznać siły tego korpusu. Na zwiad wystany został płk Antoni Jankowski, dysponujący kilkunastoma szwadronami strzelców konnych, batalionem piechoty liniowej i dwoma działami artylerii konnej. Wczesnym rankiem

24 lutego Jankowski zaatakował od strony wschodniej wieś Nieporęt, gdzie nieprzyjaciół o nieznanym mu sile miał swe kwatery. Zapewne liczył na to, że jest to tylko szpica wrogiego korpusu. Niestety, trafił na główne siły Szachowskiego, który w odpowiedzi na ogień polskich dział uderzył dużo silniejszym, a z za zabudowań ruszył do ataku silny oddział kawalerii. Sytuację uratował dowódca kompanii grenadierskiej 6. pułku piechoty liniowej kapitan Dobrzycki, który salwą karabinową wstrzymał atak rosyjski tak, że polskie działa pod tą osłoną zaprzężono i przeciągnięto w las. Tym sposobem uratował je od zniszczenia. Jankowski widział, że ma do czynienia z przeważającymi siłami wroga, rozkazał odwrót.

Potyczka ta stała się początkiem zaciętej, całodniowej bitwy o Białolekę, zakończoną, co prawda, wycofaniem się sił gen. Małachowskiego w kierunku Bródna, ale skutecznie dezorganizującej Rosjanom plan bitwy o Pragę i tym właśnie przyczyniającej się do zatrzymania ofensywy rosyjskiej pod Olszynką Grochowską.

21

Pomnik internowanych oficerów Legionów Polskich

miejsowość: Białobrzegi

Pomnik przy koszarach w Białobrzegach (dawniej Beniaminów), upamiętniający internowanie oficerów Legionów Polskich, został odsłonięty staraniem społeczności gminy Nieporęt 5 czerwca 2004 r. Jest wierną repliką przedwojennego pomnika odsłoniętego 26 czerwca 1931 r. przez ministra poczty i telegrafów Ignacego Boernera. Monument powstał z inicjatywy żołnierzy 2. Batalionu Radiotelegraficznego stacjonującego w pobliskich koszarach, przy wsparciu okolicznych mieszkańców. Uszkodzony w 1944 r. i w 1948 r. rozebrany.

O Beniaminowie stało się głośno za sprawą kryzysu przysięgowego w Legionach Polskich i utworzenia tu obozu dla oficerów

w lipcu 1917 r. (22 lipca przybyli pierwsi internowani). W następstwie odmowy złożenia przysięgi na wierność cesarzowi Niemiec i Austro-Węgier, do połowy sierpnia 1917 r. internowano w koszarach Beniaminowa 147 oficerów legionowych. Później w okresie międzywojennym i na emigracji stali się oni czołowymi postaciami życia politycznego, społecznego i wojskowego. Wystarczy wymienić: ostatniego premiera rządu II RP Felicjana Sławoja Składkowskiego, bohaterskiego prezydenta Warszawy Stefana Starzyńskiego, ministra poczty i telegrafów Ignacego Boernera, wojewodę poleskiego Wacława Kostkę Biernackiego, dyrektora naczelnego Polskiego Radia Romana Starzyńskiego, prezesa Banku Polskiego Adama Koca, dowódcę Armii „Pomorze” w kampanii 1939 r. gen. Władysława Bortnowskiego, szefa Polskiej Misji Wojskowej we Francji gen. Stanisława Burhardt Bukackiego, komendanta głównego Armii Krajowej gen. Stefana Roweckiego. Legenda Beniaminowa stała się składową życiorysów kilkunastu generałów i polityków II RP.

fol. Krzysztof Pietrzak

22

Tablica upamiętniająca internowanych oficerów Legionów Polskich

miejsowość: Białobrzegi

Na zakwaterowanie oficerów Legionów Polskich internowanych latem 1917 r. po kryzysie przysięgowym przeznaczono 6 murowanych budynków w koszarach w Beniaminowie (dziś Białobrzegi). Obecny dojazd do osiedla w Białobrzegach pokrywa się z główną drogą i bramą obozu dla internowanych legionistów. Obóz początkowo nie był ogrodzony. W późniejszym okresie otoczono go płotem o wysokości 2 m z drutu kolczastego zawieszono na drewnianych palach. Obozu strzegł niemiecki pododdział wartowniczy złożony z jednego oficera, jednego podoficera i 20-tu wartowników pełniących służbę na 4 posterunkach (1 przy bramie i 3 przy ogrodzeniu).

Budynki, w których internowano oficerów polskich, po II wojnie światowej nadbudowano o jedno piętro i otynkowano, ale noszą wiele cech charakterystycznych dla carskiego budownictwa garnizonowego. Wyróżnia je tawa fundamentowa z granitowych bloków, półokrągłe nadłuczka nad otworami okiennymi, a także naróżne boniowanie. W budynku nr 13, na którym zawieszono pamiątkową tablicę,

funkcjonowała niemiecka komenda obozu. Tu urzędowali komendanci, m.in. kpt. Cleinow i ppor. Ebner. W budynku obok, dziś nr 17, mieściła się redakcja słynnego „Biuletynu Beniaminowskiego”, czasopisma redagowanego przez internowanego legionistę ppor. Romana Starzyńskiego, w latach 30. XX w. dyrektora naczelnego Polskiego Radia. W gmachu zajmowanym obecnie przez Przedszkole nr 32, od 22 lipca 1917 r. do 27 marca 1918 r., był internowany kpt. lekarz Felicjan Sławoj Składkowski – późniejszy generał dywizji, prezes Rady Ministrów w latach 1936–1939.

23

Cmentarz jeńców radzieckich

miejsowość: Białobrzegi

Cmentarz znajduje się na północnym skraju koszar w Białobrzegach na tzw. „Winnej Górze”. Założono go w sierpniu 1941 r. dla obozu jeńców radzieckich, którzy dostali się do niewoli po ataku Niemiec hitlerowskich na ZSRR. Obóz noszący numerację Stalag 368, a następnie nr 333, mieścił się tuż obok koszar na odrutowanym polu.

Jeńcy początkowo mieszkali w ziemiankach, a potem w barakach. W związku z nieludzkimi warunkami bytowania w obozie zmarło co najmniej 10 tys. jeńców radzieckich różnych narodowości. Przyczyną śmiertelności były epidemie, głównie tyfusu, głód, bicie oraz praca ponad ludzkie siły w obozowych filiach w Poniatowie, Bukowie i w legionowskich koszarach. Zgodnie z zeznaniami mieszkańców Białobrzegów złożonymi w 1948 r. przed Główną Komisją Badania Zbrodni Hitlerowskich, głód powodował, iż jeńcy jedli trawę. Odnotowano również przypadki kanibalizmu. Próby udzielania pomocy przez okolicznych mieszkańców były karane śmiercią.

Jesienią 1943 r. niemiecki wartownik postrzelił Genowefę Wróbel za przerzucanie żywności przez druty. Załogę obozu tworzyły niemieckie kompanie 614. Batalionu Strzelców

Krajowych, złożone ze starszych mężczyzn, nienadających się do służby frontowej. Według szacunkowych wykazów niemieckich w 1942 r. w obozie przebywało 6378 jeńców, natomiast jesienią 1943 r. było tu 2114 jeńców radzieckich i 2720 żołnierzy włoskich.

fot. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

28 lipca 1944 r., tuż przed wybuchem Powstania Warszawskiego, obóz w Beniaminowie został oswobodzony przez pododdział Armii Krajowej z III batalionu nieporęckiego dowodzonego przez por. Zygmunta Mireckiego ps. „Zim”. Na terenie cmentarza, staraniem Nieporęckiego Stowarzyszenia Historycznego, złożono 3 płyty nagrobne jeńców włoskich zmarłych w 1944 r.

24

Fort carski z początku XX wieku

miejsowość: **Beniaminów**
(teren prywatny)

Fort w Beniaminowie stanowi wartościowy przykład carskiej sztuki fortyfikacyjnej.

Powstał według koncepcji rosyjskiego gen. prof. Konstantego Iwanowicza Wieliczki (1856–1927), autora umocnień budowanych na obszarze od twierdzy Modlin po Władywostok i Port Artur. W centralnej części beniaminowskiego fortu powstały monumentalne betonowe koszary liczące 20 półkolistych sklepionych izb żołnierskich. Po obu stronach bloku koszarowego umieszczono latryny i łaźnie.

Okres carski fortu w Beniaminowie zamknięta data 10 sierpnia 1915 r., kiedy to wojska niemieckie zajęły fort. Przed wycofaniem się Rosjanie zdążyli wysadzić najważniejsze elementy obronne w powietrze.

fot. Foto Media Art

Rzeczywiste znaczenie militarne fortu w Beniaminowie pełnił w okresie wojny polsko-rosyjskiej, a szczególnie w czasie Bitwy Warszawskiej w połowie sierpnia 1920 r. Wszedł wówczas w skład drugiej linii obrony Warszawy (tzw. dawnej niemieckiej) przed nacierającymi wojskami bolszewickimi. Umocnienia bohatersko bronili żołnierze 48. Pułku Strzelców Kresowych. 14 sierpnia 1920 r. bolszewicy wbili się klinem między Radzymin i Beniaminów, zajmując położone w pobliżu wsie Dąbkowizna i Wólka Radzyńska. W nocy z 14 na 15 sierpnia 1920 r. podjęli dwukrotną próbę wdarcia się do fortu. W czasie walk obie strony poniosły

poważne straty. Zginęło wówczas 10 Polaków a 23 żołnierzy zostało rannych. Jednocześnie zdobyli karabin maszynowy i wzięli do niewoli 26 jeńców rosyjskich z trzech pułków: 241. Włociańskiego Pułku Strzelców dowodzonego przez Tierentiewa i 243. Piotrogrodzkiego Pułku Strzelców Uwarowa (oba w składzie 81. Brygady Strzelców Kombriga Stiepanowa) oraz ze 189. Pułku Strzelców (21. DS Iwana Smolina).

25

Pomnik poległej załogi polskiego bombowca PZL P.37B „Łoś”

miejsowość: **Wólka Radzyńska - przy skrzyżowaniu ul. Szkolnej i Topolowej**

fot. Joanna Stankowska

W dniu 7 września 1939 roku, podczas lotu na bombardowanie niemieckich kolumn pancernych pod Łodzią i Piotrkowem, w walce powietrznej z niemieckimi myśliwcami

Me-110, w wyniku zestrzelenia nad Wólką Radzyńską, poległa w obronie Ojczyzny załoga z 16. Eskadry Bombowej w składzie:

- **ppor. obs. Władysław Kołdej**
– ur. 7 lipca 1915 r., absolwent Szkoły Podchorążych Lotnictwa (SPL) w Dęblinie (11 promocja), mianowany ppor. obs. 15 października 1938 r., po promocji przydzielony do 1 Pułku Lotniczego (1 plot) w Warszawie, brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. jako obserwator 16. Eskadry Bombowej „Łosi”, walczącej w składzie Brygady Bombowej. 7 września 1939 r. o godz. 15.45 wystartował z lotniska Popielewo na samolocie PZL.37B „Łoś” jako dowódca załogi i nie powrócił z lotu bojowego...
- **pchor. pil. Wacław Cierpiowski**
– ur. 23 listopada 1915 r. w Lidzie, absolwent SPL w Dęblinie (12 promocja), w czerwcu 1939 r. skierowany na praktykę do 1 plot w Warszawie, brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. jako pilot 16. Eskadry Bombowej „Łosi”. 7 września 1939 r. o godz. 15.45 wystartował z lotniska Popielewo na samolocie PZL.37B „Łoś” jako pilot samolotu i nie powrócił z lotu bojowego...
- **kpr. strz. sam. Karol Pysiewicz**
– ur. 19 lipca 1917 r., absolwent Szkoły Podoficerów Lotnictwa dla Małoletnich (SPLdM) w Bydgoszczy, przydzielony do 1 plot w Warszawie, brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. jako strzelec samolotowy 16. Eskadry Bombowej „Łosi”. 7 września 1939 r. o godz. 15.45 wystartował z lotniska Popielewo na samolocie PZL.37B „Łoś” jako strzelec pokładowy i nie powrócił z lotu bojowego...
- **kpr. strz. sam. Kazimierz Wielgoszewski**
– ur. 4 sierpnia 1919 r., absolwent SPLdM w Bydgoszczy, przydzielony do 1 plot w Warszawie, brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. jako strzelec samolotowy 16. Eskadry Bombowej „Łosi”, walczącej w składzie Brygady Bombowej. 7 września 1939 r. o godz. 15.45 wystartował z lotniska Popielewo na samolocie PZL.P37B „Łoś” jako strzelec pokładowy i nie powrócił z lotu bojowego.

W związku z odnalezieniem miejsca upadku samolotu [co potwierdziła eksploracja jesienią 2011 roku dużych części jego konstrukcji] dla upamiętnienia tego tragicznego wydarzenia władze samorządowe i społeczeństwo Gminy Nieporęt ufundowały okolicznościowy pomnik. Przedstawia on osadzoną na nieregularnej płycie granitowej replikę śmigła samolotu PZL.37B „Łoś” w skali 1:1.

26

Miejsce bitwy z 14/15 sierpnia 1920 roku

miejsowość: **Wólka Radzyminska**

Jednym w ważniejszych epizodów Bitwy Warszawskiej 1920 roku był atak I Batalionu 28 Pułku Strzelców Kaniowskich dowodzonych przez porucznika Stefana Pogonowskiego na pozycje sowieckie pod Wólką Radzyminską. W nocy z 14 na 15 sierpnia armia sowiecka planowała zablokować i zniszczyć komunikację wojsk polskich na prawym brzegu Wisły. Oddziały polskie, które wyruszyły z miejsca koncentracji w legionowskich koszarach i chwilowo stacjonowały w okolicach Aleksandrowa, na rozkaz dowództwa brawurowo zaatakowały wojska sowieckie. Natarciem w stronę Wólki Radzyminskiej batalion Strzelców Kaniowskich związał walką przeważające siły wroga i zapobiegł planom wojsk sowieckich. Oddział por. Pogonowskiego zajął rejon Wólki Radzyminskiej. Było to pierwsze w tej fazie wojny, zdecydowane zwycięstwo oddziałów polskich. Zdaniem generała Lucjana Żeligowskiego, atak por. Pogonowskiego był punktem zwrotnym Bitwy Warszawskiej, a co za tym idzie – całej wojny polsko-bolszewickiej. To ważne zwycięstwo zostało okupione żołnierską śmiercią dowódcy batalionu por. Stefana Pogonowskiego, dowódcy 6. kompanii Benedykta Pęczkowskiego oraz 18-tu żołnierzy poległych rankiem 15 sierpnia 1920 r. W uznaniu bohaterstwa na polu walki, obaj dowódcy zostali awansowani pośmiertnie do stopnia kapitana. W 1924 roku, w pobliskich

Zamostkach Wólczyńskich, prezydent II RP Stanisław Wojciechowski dokonał odsłonięcia obelisku upamiętniającego żołnierzy 28 Pułku Strzelców Kaniowskich poległych tu w sierpniu 1920 r. (patrz punkt 27).

27

Pomnik poległych strzelców kaniowskich

miejsowość: **Zamostki Wólczyńskie**

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Katarzyna Leszczyńska

Pomiędzy Zamostkami Wólczyńskimi a Wólką Radzyminską, przy drodze nr 631 zachował się obelisk, upamiętniający żołnierzy 28 Pułku

Strzelców Kaniowskich poległych tu w sierpniu 1920 r. Ten skromny pomnik odsłonił 14 września 1924 r. prezydent II RP Stanisław Wojciechowski, a poświęcił go arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski.

Inskrypcja na pomniku upamiętnia kpt. Stefana Pogonowskiego – dowódcę I Batalionu 28 Pułku Strzelców Kaniowskich, kpt. Benedykta Pęczkowskiego – dowódcę 6. kompanii oraz 18-tu żołnierzy poległych tu rankiem 15 sierpnia 1920 r. Batalion kpt. Pogonowskiego został skierowany pod Radzymin w wyniku ważnej dla przebiegu Bitwy Warszawskiej narady trzech generałów. Po południu 14 sierpnia 1920 r. w legionowskich koszarach spotkali się gen. Józef Haller, dowódca Frontu Północnego z dowódcą 1. Armii gen. Franciszkiem Latinikiem oraz gen. Lucjanem Żeligowskim, dowódcą stacjonującej tu 10. Dywizji Piechoty. Ustalono wówczas, że 10 Dywizja Piechoty wraz z 28 Pułkiem Strzelców Kaniowskich nie zostanie skierowana pod Modlin, jak dotychczas planowano, tylko przystąpi do odbicia Radzymina z rąk Rosjan. Zadanie stopniowo zostało wykonane, a żołnierzy poległych na polu chwały macierzysty pułk upamiętnił na cmentarzu poległych w Radzyminie i pomnikiem z piaskowca pod Zamostkami. Przy pomniku przechodzi obecnie szlak rowerowy II linii obrony im. kpt. Stefana Pogonowskiego.

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej”
na terenie powiatu legionowskiego

Szlak północny znaki czerwone

Tereny nad jeziorem, rezerваты, pola i łąki. Serock – jedna z najstarszych miejscowości na Mazowszu. W Woli Kiełpińskiej XIX-wieczny kościół. Po drodze pamiątki po Radziwiłłach i Krasieńskich, fort carski i zaporą w Dębem. Te wszystkie atrakcje czekają na turystę, który zdecyduje się podążać szlakiem północnym, przydatnym także dla kolarzy.

0,0 km	Wierzbica
2,8 km	Serock
6,2 km	Jadwisin
7,0 km	Rezerwat Wąwóz Szaniawskiego
11,2 km	Zegrze
17,0 km	Wola Kiełpińska
19,5 km	Rezerwat Zegrze
23,5 km	Dębe
25,4 km	Komornica

START A. 11,2 km | Wierzbica – Zegrze

[opisy historyczne miejsc 1 – 13 na stronach 54-62]

Przez malowniczy Serock i okolice Rezerwatu Wąwóz Szaniawskiego do twierdzy w Zegrzu.

Szlak wyrusza z ronda w Wierzbicy, wsi wzmiankowanej już w 1349 r. Tu znajduje się kapliczka z 1863 r. przypominająca walki Powstania Styczniowego **1** (w pobliżu przystanek PKS). Idąc ulicą Pułtuską na południe, osiągamy granicę Serocka.

SEROCK – jedna z najstarszych miejscowości na Mazowszu. Pierwsza zachowana wzmianka pochodzi z 1065 r., znalazła się w tzw. falsyfikacie mogileńskim. W XI – XIII w. istniał tu gród sprawujący kontrolę nad drogami wodnymi Narwi i Bugu zwany wtedy Szyroczec. Serock jest miastem od 1417 r.

Na wysokości ul. Czerskiej, idąc w stronę rzeki (na terenie obecnie ogrodzonym), odnajdujemy pomnik w miejscu dawnego kirkutu żydowskiego **2** (0,8 km). Istnieje możliwość odwiedzenia za zgodą właściciela. Powrót do ul. Pułtuskiej tą samą drogą. Po kolejnych 800 m, po prawej stronie docieramy do dobrze widocznych, dziś okalających boisko sportowe Wałów Napoleońskich **3**.

Trasa prowadzi w okolicy placu zabaw i od ronda (*punkt widokowy ścieżką w górę*) wąwozem Traktu Napoleońskiego do ul. Niskiej. Wkrótce docieramy do kościoła **4** (2,6 km). (*W lewo w kilka minut do grodziska zwanego Ogrodziska lub Barbarka*). Szlak prowadzi krótko wspólnie ze szlakiem żółtym. Po 200 m dochodzimy na rynek wybrukowany w latach 1846-1848. Przy ul. Rynek 5 stoi ciekawa kamienica Ignacego Sajnoga. Na budynku Ratusza Miejskiego znajduje się tablica poświęcona pamięci mieszkańców Serocka **5**. Bliżej ul. 11 Listopada natomiast jest miejsce po byłej synagodze **6** (3,1 km). Wracamy na ul. Pułtuską. Tu znajdujemy miejsce bombardowania z 1939 r. **7**. Przy ul. Wyzwolenia szlak miją kamienicę Konrada Bocka **8** (3,4 km) i po 300 m cmentarz z mogiłami obrońców ojczyzny **9**. Idziemy ul. Sienkiewicza i dalej - schodami w dół skarpy. W tej okolicy na prywatnej posesji znajduje się miejsce straceń żołnierzy w 1941 r. **10** (4 km). Przy brzegu Narwi następuje połączenie znaków czerwonych ze znakami żółtymi (4,2 km). Idziemy brzegiem Narwi, ulicą Rybaki. Przy posesji nr 51 w 1948 r. gościł i malował Pablo Picasso.

Szlaki doprowadzają do ogrodzonego, niedostępnego dla turystów **Rezerwatu Jadwisin** chroniącego pozostałości Puszczy Serockiej. Nad skarpy znajduje się niewidoczny stąd pałac Radziwiłłów z 1898 r. **11** (6,2 km). Wędrujemy brzegiem Jeziora Zegrzyńskiego utworzonego po wybudowaniu w Dębem w 1963 r. zapory na Narwi. Akwen ma 3 tys. ha powierzchni, 40 km długości, do 12 m głębokości. Ścieżkami docieramy do malowniczego **Rezerwatu Wąwóz Szaniawskiego** utworzonego w 1979 r. (7 km). Opodal park otaczający miejsce po spalonym w 1977 r. dworku, w którym mieszkał i tworzył dramaturg Jerzy Szaniawski (1886 – 1970). Wyróżnia się w nim trzypiętny klon oraz kasztanowiec. Podążamy drogami Jadwisina, potem szosą do Zegrza (11,2 km) i przystanku PKS. Za ogrodzeniem Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki znajduje się miejsce śmierci Konstantego Radziwiłła **12** oraz tablica upamiętniająca żołnierzy łączności zglądzonych na Wschodzie, a także telegrafistki-juzistki wojskowej służby łączności **13**.

ZEGRZE – Jego dzieje sięgają XIII w. Było ono wówczas księżęcą wsią o charakterze nadrzecznej osady handlowej. Od XVIII w. wieś należała do rodu Krasińskich. W 1779 r. gościł tu król Stanisław August Poniatowski. Podczas Powstania Kościuszkowskiego w 1794 r. w okolicach Zegrza ranny został malarz Aleksander Orłowski uwieczniony na kartach „Pana Tadeusza”. W 1890 r., gdy właścicielami dóbr byli Radziwiłłowie, teren został sprzedany Rosjanom, którzy wybudowali tu twierdzę. Składały się na nią dwa forty połączone wałem, prochownie i ponad setka budynków koszar, tworzących samodzielne miasteczko wojskowe. Obecnie funkcjonuje tutaj wojskowe Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki, więc zwiedzanie możliwe jest tylko za zgodą dowództwa.

B. 14,2 km | Zegrze – Komornica

[opisy historyczne miejsc 14 – 16 na stronach 62-64]

Trasa wiedzie przez łąki i pola, ale też tereny leśne obok Rezerwatu Zegrze. Pod koniec odcinka fort w Dębem.

Znaki czerwone widoczne są po zachodniej stronie szosy. Przez pola i niewielkie zagajniki wędrujemy drogami wśród gruntów wsi Dosin i Ludwinowo Zegrzyńskie. Szlak dociera do cmentarza w Woli Kiełpińskiej. Na nim znajdują się mogiły obrońców ojczyzny **14** (15,8 km). Na 17 km wędrowki stoi kościół z epitafiami rodu Krasińskich **15**. To jedyny w powiecie legionowskim przykład XIX-wiecznej architektury sakralnej. Świątynia i cmentarz powstały tu po 1893 r. z inicjatywy Radziwiłłów po sprzedaniu ziem zegrzyńskich Rosjanom pod budowę twierdzy.

Na skrzyżowaniu za kościołem kierujemy się w lewo. Za leśniczówką Zegrze skręcamy w prawo, skrajem lasu i lasem docieramy do objętego ochroną jednego z najstarszych rezerwatów leśnych regionu – Zegrze (19,5 km). Rezerwat został powołany w 1979 r. Chroni stare, ponad 160-letnie drzewostany sosnowo-dębowe. Tu znaki czerwone łączą się ze szlakiem żółtym i wiodą skrajem rezerwatu na południe. Rozwidlenie szlaków. Znaki prowadzą dalej na południe i na zachód aż do wyjścia z lasu w okolicach wsi Bolesławowo. Docieramy do drogi krajowej – kierujemy się prosto. Przy lokalnej szosie trasa przechodzi w okolicach ruin rosyjskiego fortu Dęba wybudowanego na początku XX w. **16** (23,5 km). Fortyfikacje znajdują się w otoczeniu ogródków działkowych, do których dogodnie wejścia prowadzą przez bramy - jedna od strony trasy 62 i druga od strony ul. Zegrzyńskiej. Wejście na teren po uzgodnieniu ze wspólnotą działkowców. Wędrując dalej, docieramy do drogi 632, którą kierujemy się w lewo. Za stromym zakrętem widzimy zaporę w Dębem. Przed nią nasz szlak łączy się ze szlakami żółtym i zielonym (24,5 km). Imponująca swoimi rozmiarami zaporą została ukończona w 1963 r. w reakcji na ustawiczne powodzie. W czasie prac koryto rzeki przesunięto o 80 m. Budowlą, uwzględniając podziemne sztolnie, ma wysokość 35 m, czyli tyle, ile 11-piętrowy wieżowiec. W ten sposób powstało Jezioro Zegrzyńskie o pojemności 94,3 mln m³. Za Narwią nasz szlak łączy się z niebieskim (25,1 km). Za zaporą, w Komornicy znajduje się węzeł szlaków. Naszą wędrowkę szlakiem kończymy na przystanku ZTM linii L-9 (25,4 km). *Szlakiem niebieskim można wzdłuż zalewu dojść po pokonaniu 9 km do przystanku ZTM w Zegrzu Południowym, a kierując się na zachód - do stacji PKP Janówek (20 km). Szlak żółty wiedzie inną trasą - do Serocka (19,3 km). Znaki zielone doprowadzą do stacji PKP w Brodach Warszawskich (17,2 km).*

1

Majątek gen. Kazimierza Małachowskiego i kapliczka z 1863 roku

miejsowość: **Wierzbica**

foto: Czesław Wroniak

W sąsiedztwie tego miejsca znajdował się dwór generała Kazimierza Małachowskiego. Pod koniec XVIII w. majątek w Wierzbicy dzierżawił Wojciech Wojczyk. Jego trzy córki poślubiły oficerów z czasów wojen napoleońskich. Józefa była żoną por. Antoniego Czerwińskiego z serockiej 2. Kompanii Weteranów i Inwalidów. Druga córka była żoną kpt. inż. Floriana Marczewskiego i matką słynnych inżynierów i działaczy niepodległościowych z okresu Powstania Styczniowego: Bronisława i Witolda Marczewskich (urodził się w Wierzbicy, w 1832 r.). Trzecia – Benigna Wojczyk – poślubiła słynnego już wówczas płk. Kazimierza Małachowskiego (1765–1845), który stacjonował w twierdzy Serock. Ich ślub odbył się jesienią 1810 r. w dworze w Wierzbicy.

Kazimierz Małachowski wstawił się walkami w Powstaniu Kościuszkowskim m.in. pod Raclawicami, walczył na San Domingo w 1803 r., a także pod Raszynem w 1809 r. Już po ślubie wziął udział w kampanii rosyjskiej 1812 r., podczas której awansował do stopnia gen. brygady. Od 1820 r. Małachowscy osiedli na stałe w Wierzbicy, którą w 1828 r. wykupili na własność. W 1831 r. gen. K. Małachowski, jako wódz naczelny Powstania Listopadowego, musiał wraz z żoną udać się na emigrację do Francji. Majątek w Wierzbicy został skonfiskowany przez rząd. Wystawiony na licytację w 1836 r. zmienił następnie kilkakrotnie właścicieli. W 1848 r. kupił go za 180 tys. złotych polskich Edmund Oktawian Skarżyński (1813–1893), możny właściciel majątku w Popowie. Rozbudował wówczas znacznie cegielnię, która zaopatrywała nie tylko okolicę, ale także Warszawę. Jego syn Stanisław sprzedał Wierzbicę właścicielom sąsiedniego majątku Pobyłkowo – rodzinie Dłużewskich, w których posiadaniu była aż do reformy rolnej w 1945 r. Na skraju majątku, przy skrzyżowaniu dróg, stoi kapliczka wotywna z 1863 r. Swą obecnością przypomina walki Powstania Styczniowego i świadczy o patriotycznej postawie ówczesnych mieszkańców Wierzbicy.

2

Dawny cmentarz żydowski (kirkut) w Serocku

miejsowość: **Serock**

ul. Czerna, teren ogrodzony - furtka zamknięta, możliwość odwiedzenia miejsca po uzgodnieniu telefonicznym

Kirkut został założony w 1. połowie XIX w. i zniszczony przez Niemców w 1940 roku. Większość nagrobków wykorzystana została do budowy schodów tarasu widokowego na grodzisku. Po odrodzeniu samorządu, najlepiej zachowane macewy (nagrobki cmentarza żydowskiego) zostały przewiezione na teren

Ośrodka „Narew” i złożone w sąsiedztwie dawnego kirkutu. Najstarszy zachowany fragment macewy pochodzi z 1824 r. Zostali tu pochowani Żydzi zaangażowani w pomoc podczas Powstania Styczniowego, zaopatrujący oddziały powstańcze w broń: Moszek Rozenberg i Fromm Oresztejn oraz dostarczający materiały do powstańczego szpitala w Zatorach – Dwojra Rozenberg i Lewek Rips. Był tu pochowany również długoletni rabin Serocka, słynny uczony Josef Lewinstein (1840–1924) cieszący się też wielkim szacunkiem wszystkich seroczan. W dniu 7 września 1939 r., w zbiorowym grobie pochowane zostały ponad 52 osoby, które zginęły 6 września od bomb w piwnicy domu Jakowa Rosenberga, na rogu ulic 3 Maja i T. Kościuszki w Serocku. 27 sierpnia 2014 roku, w miejscu dawnego cmentarza Żydowskiego w Serocku, miała miejsce uroczystość rededykacji, czyli duchowej odnowy nekropolii połączona z odsłonięciem lapidarium - muru obłożonego czarnym granitem, do którego przytwierdzono fragmenty zachowanych macew. Pomnik upamiętnia miejscową społeczność żydowską.

foto: Urząd Miasta i Gminy w Serocku

(Wejście od strony Narwi, teren ogrodzony - pomnikiem opiekuje się Fundacja Ochrony

Dziedzictwa Żydowskiego, uzgodnienia terminu odwiedzenia miejsca pod nr tel. 22 436 60 00).

3

Wały twierdzy napoleońskiej

miejsowość: **Serock**

Do ciekawych zabytków Serocka należą relikty dawnej twierdzy napoleońskiej, m.in. dobrze zachowany bastion ziemny przy ul. Pułtuskiej (przy boisku sportowym). Pochodzi z 1811 r., z drugiej fazy rozbudowy serockiej twierdzy i jest doskonale widoczny na planie płk. Jana Malleta. Powstanie twierdzy w Serocku wiązało się z napoleońską koncepcją budowy trójkąta twierdz: Warszawa–Serock–Modlin. Umożliwiały one osłonę koncentracji armii napoleońskiej i obronę przepraw na rzece Narew. 8 stycznia 1807 r. Napoleon wydał rozkaz o rozpoczęciu prac budowlanych w Serocku i w pozostałych twierdzach trójkąta obronnego. Z tego okresu zachowały się ziemne umocnienia między ulicami Napoleońską i Zdrojową. Budowa twierdzy w Serocku od września 1807 r. do stycznia 1809 r. kosztowała rząd Księstwa Warszawskiego aż 523 tys. złotych polskich, tj. więcej niż prace przy

twierdzy Modlin. Tak rozbudowane umocnienia w 1807 r. służyły płk. Stanisławowi Potoczekiemu, dowódcy 2. pułku piechoty jako baza do starć z Rosjanami pod Nową Wsią i Zatorami, a w 1809 r. gen. Józefowi Niemojewskiemu do wypadów przeciwko Austriakom. Do marca 1811 r. w wyniku starań marszałka Louisa Davouta twierdza w Serocku została powiększona w północnej części. Dzięki przekazom pamiętnikarskim generała Caulaincourta oraz por. Stanisława Dunin-Wąsowicza wiemy, że cesarz Napoleon I zatrzymał się na postój w Serocku 10 grudnia 1812 r. podczas odwrotu spod Moskwy i oglądał umocnienia twierdzy.

4

Kościół Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny

miejsowość: Serock

foto: Czesław Wroniak

Najstarszy zabytek architektury w powiecie legionowskim – mury w stylu późnogotyckim – wybudowany w latach 1524–1530. W okresie Księstwa Warszawskiego

i Królestwa Polskiego kościół służył stacjonującym tu oddziałom wojsk polskich.

W okresie międzywojennym na jednej ze ścian prezbiterium znajdowało się malowidło ściennie przedstawiające śmierć księdza Skorupki, zamalowane w 1945 r. na polecenie proboszcza Franciszka Kuligowskiego, obawiającego się zbezczeszczenia świątyni przez komunistów. Do tej tradycji nawiązuje obraz współczesnego malarza o tym samym temacie. Płaskorzeźby – stacje Męki Pańskiej, zostały wykonane w 1937 r. przez znaną rzeźbiarkę Zofię Trzciańską-Kamińską (1890–1977), która przeszła do historii z racji niezwykle patriotycznego zachowania, gdy w męskim przebraniu, jako Zygmunt Tarło służyła w kawalerii II Brygady Legionów.

Przy kościele znajduje się grób długoletniego proboszcza ks. Franciszka Kuligowskiego (1870–1963), archidjakona pułtuskiego, kapelana gimnazjum w Płocku oraz wykładowcy w Seminarium Duchownym w czasie walki młodzieży o język polski w szkołach w latach 1904–1905. Został on z nich usunięty przez władze rosyjskie za szerzenie idei patriotycznych. W 1940 r. był więźniem niemieckiego obozu w Działdowie, z którego – po zwolnieniu – został wysiedlony do Generalnej Guberni. Po wojnie znany był z antyreżimowych wystąpień.

Obok znajduje się kiosk Akcji Katolickiej ufundowany przez prezeskę – księżną Marię Radziwiłłową. W maju i czerwcu 1989 r. obok kiosku funkcjonował punkt informacyjny Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”.

5

Tablica pamięci poległych i pomordowanych mieszkańców Serocka

miejsowość: Serock – południowa
ściana serockiego Ratusza

Budowa ratusza na rynku w latach 1994–1997 była ważnym elementem rewaloryzacji staromiejskiego układu urbanistycznego. Przywrócona została funkcja placu centralnego,

nie tylko jako miejsca targowego, ale również miejsca publicznych uroczystości. 11 listopada 1998 roku, na południowej ścianie ratusza od strony kościoła, została odsłonięta pamiątkowa tablica dla uczczenia poległych i pomordowanych mieszkańców Serocka w czasie I wojny światowej, wojny polsko-bolszewickiej, na wszystkich frontach II wojny światowej, pomordowanych i zmarłych w obozach niemieckich i sowieckich. Przy tej tablicy odbywają się uroczystości związane ze Świętem Niepodległości i rocznicą wybuchu II wojny światowej. Rynek był świadkiem wielu wydarzeń historycznych, takich jak parady wojsk czy wiece patriotyczne, ale też i smutnych wydarzeń, jak zbiórki Polaków wywożonych na roboty do Niemiec i spędzenie ok. 2500 Żydów o świcie 5 grudnia 1939 r., przed wyruszeniem na tułaczkę po gettach i obozach.

foto: Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Marcin Dembowski

6

Miejsce dawnej synagogi

miejsowość: Serock – ul. 11 Listopada

Przy tej ulicy, zwanej też Listopadową, a przez Żydów Synagogałną, stała tzw. Wielka Synagoga, wybudowana na przełomie XIX i XX wieku. W 1939 r. Niemcy zniszczyli część jej wyposażenia, a budynek wykorzystywali

do przetrzymywania zakładników i więźniów. W maju 1940 r. w synagodze hitlerowcy utworzyli obóz przejściowy i obóz karny. Funkcjonował aż do maja 1944 r. i znajdowały się w nim dwie sale dla mężczyzn i jedna dla kobiet. Przez obóz przeszło kilkuset więźniów, którzy wykorzystywani byli do pracy w pobliskich folwarkach w Jadwisinie i Pobylkowie oraz do sprzątnięcia miasta.

7

Miejsce bombardowania Serocka w 1939 roku

miejsowość: Serock – róg ul. Pułtuskiej
i ul. Kościuszki

Miejsce jednego z najbardziej tragicznych wydarzeń w wojennej historii Serocka. Na rogu ówczesnych ulic 3 Maja i T. Kościuszki,

w miejscu obecnego Domu Towarowego „Wodnik” stała przed wojną duża kamienica, należąca do przedstawiciela jednej z najbardziej znanych rodzin serockich Żydów - Jakowa (Jankiela) Rosenberga.

W środę 6 września 1939 r., podczas gdy niemieckie samoloty bombardowały centrum Serocka, w budynku znalazło schronienie blisko 100 miejscowych Żydów oraz uciekinierów z Nasielska. Niestety, jedna z ciężkich bomb trafiła właśnie w tę kamienicę. Według różnych źródeł zginęło tu od 50 do 72 osób. Zginął m.in. właściciel kamienicy z rodziną i powszechnie znani w Serocku: Moszek Przykorski z żoną i dziećmi oraz Szmul Kanarek.

8

Kamienica Konrada Bocka

miejsowość: Serock – ul. Wyzwolenia 31, obecnie Integracyjne Centrum Opieki, Wychowania, Terapii KKWR

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

Piętrowy dom został wybudowany w 1931 roku dla serockiego lekarza – dr. Konrada Bocka, oficera rezerwy, uczestnika wojny 1920 r. Mimo niemieckiego pochodzenia odmówił on współpracy z hitlerowcami. Był

więziony na Pawiaku i został rozstrzelany w publicznej egzekucji 31 grudnia 1943 r. Jego syn, Lubomir Wojciech, zginął jako żołnierz polskich sił lotniczych w Anglii. Drugi syn – Ryszard, prawnik, absolwent zegrzyńskiej podchorążówki, por. rez., więzień obozu w Starobielsku, został zamordowany przez Rosjan w 1940 r. w Charkowie. Dla uczczenia jego pamięci zasadzono tu w 2010 r. dąb pamięci.

Po II wojnie światowej mieścił się tu Ośrodek Zdrowia, którego kierownikiem w latach 1953–1955 był generał Stefan Hubicki (1877–1955) – znany pilsudczyk, działacz Polskiej Organizacji Wojskowej, przez pewien czas osobisty lekarz Piłsudskiego, w latach 1930–1934 minister pracy i polityki społecznej, a następnie, w latach 1935–1939 komisarz ZUS w Warszawie. Jego drugą żoną była Hanna Regina z Boguszewskich, kurierka POW, a w czasie II wojny uczestniczka przerzutu marszałka Rydza-Śmigłego z Rumunii do Warszawy.

9

Cmentarz parafialny

miejsowość: Serock

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

Serocki cmentarz założono w 1806 roku.

W okresie Królestwa Polskiego byli tu chowani weterani wojen napoleońskich, służący w stacjonującej w Serocku 2. Kompanii Inwalidów. Uwagę zwraca jeden z największych pomników przy grobie, w którym spoczywa *pułkownik inżynierzy zasłużony na placu boju w swoim czasie i nagrodzony wielu orderami* – Adam Bogustawski (1785–1872). Cmentarz kryje także szczątki żołnierzy polskich ze 155. Pułku Piechoty, którzy polegli 17 sierpnia 1920 r. w rejonie Serocka, m.in. szer. Mariana Podczaskiego, szer. Walentego Rogackiego i szer. Sylwestra Rożewskiego. Pochowani tu zostali polscy żołnierze września 1939 r. strzelcy Aftyka i Ignacy Kaźmieruk oraz 5 saperów, którzy zginęli w trakcie usuwania min w Serocku w 1945 r. Na cmentarzu złożone są również szczątki ofiar egzekucji dokonanej przez hitlerowców 28 lutego 1941 r., kiedy w pobliskim wąwozie przy ul. Rybaki hitlerowcy rozstrzelali 21 osób. W 1957 r. ciała ofiar ekshumowano.

Na cmentarzu znajduje się grobowiec właścicieli dóbr zegrzyńskich – Radziwiłłów. Spoczywa w nim m.in. mjr Konstanty Radziwiłł, oficer Armii Krajowej ps. Korab, który po walkach powstańczych został rozstrzelany przez hitlerowców we wrześniu 1944 r. Jego szczątki zostały odnalezione dopiero w maju 1969 r. na terenie zegrzyńskiego garnizonu. Na nagrobku rodziny Skalskich, właścicieli dóbr Wincentowo, umieszczona jest inskrypcja odnosząca się do mjr. Tadeusza Skalskiego poległego 3 września 1939 r. Znajdują się również groby uczestników konspiracji niepodległościowej, żołnierzy AK i ROAK (Ruch Oporu Armii Krajowej), m.in.: Michała Budzyńskiego, Władysława Kaznowskiego i Edmunda Siemińskiego oraz konspiracji młodzieżowej Artura Maciejewskiego.

W latach 1947–1949 obok cmentarza funkcjonował cmentarz żołnierzy radzieckich, którzy polegli w czasie walk o Serock oraz na terenie okolicznych miejscowości. Po przeniesieniu szczątków żołnierzy do Kleszewa, teren ten został włączony do cmentarza parafialnego.

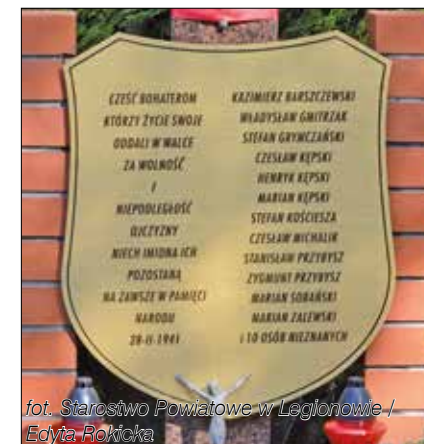

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

10

Miejsce egzekucji ludności w wąwozie przy ul. Rybaki

miejsowość: Serock – prywatna posesja, miejsce nie jest dostępne dla turystów

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

Tablica nagrobna na cmentarzu w Serocku

28 lutego 1941 r. w wąwozie nad Narwią hitlerowcy rozstrzelali 21 osób z konspiracyjnej organizacji „Gotów”, pochodzących głównie

z terenu parafii serockiej, smogorzewskiej i zegrzyńskiej. Organizacja powstała w wyniku prowokacji agenta gestapo o pseudonimie Mirotka, który działając pod przykryciem zakonnika przy kościele w Woli Kiełpińskiej, skupił grupę patriotycznie nastawionej młodzieży. W listopadzie 1940 r., podczas jednej ze zbiórek, gestapo i żandarmeria hitlerowska aresztowały większość członków organizacji. Zatrzymani byli przesłuchiвани i torturowani w więzieniu śledczym w Pułtusku, po czym rozstrzelani w serockim wąwozie. Ich ciała zostały zakopane na głębokości ok. 4 metrów, a na świadków egzekucji, ku przestrodze, Niemcy wyznaczili sołtysów okolicznych wsi. Ekshumacja ciał i przeniesienie ich na pobliski cmentarz parafialny nastąpiło dopiero w 1957 r. Przez wiele lat miejsce egzekucji w wąwozie, a nie cmentarz, było czczone przez mieszkańców, którzy spotykali się tu na patriotycznych uroczystościach. Od kilkunastu lat dostęp do tego miejsca został utrudniony ze względu na ogrodzenie działek stanowiących własność prywatną.

11

Pałac Radziwiłłów

miejsowość: Jadwisin (teren rezerwatu, niedostępny dla zwiedzających)

Cennym zabytkiem Jadwisina jest pałac Jadwigi i Macieja Radziwiłłów, którego budowa

została ukończona w 1898 r. Budowlę, małowniczo położoną na wysokiej skarpie, zaprojektował François Arveuf, w stylu nawiązującym do renesansu francuskiego. Nad wejściem głównym pałacu widnieje monogram pierwszych właścicieli, natomiast od strony rzeki w ryzalicy umieszczono przedstawienia ich herbów rodowych: „Ślepowron” Krasińskich i „Trąby” Radziwiłłów. Ostatnimi właścicielami pałacu w Jadwisinie przed II wojną światową byli: Konstanty Mikołaj Radziwiłł wraz z żoną Marią z Żółtowskich. Konstanty w stopniu ppor. rez. wziął udział w wojnie obronnej 1939 r. i walczył jako obserwator w 13. Eskadrze Lotniczej. Po wkroczeniu wojsk hitlerowskich Radziwiłłowie otrzymali nakaz opuszczenia pałacu. Zamieszkali wówczas w leśniczówce koło Arciechowa, położonej w lasach rozciągających się po drugiej stronie Narwi. Por. K. Radziwiłł ps. Korab włączył się w nurt konspiracji jako oficer-kwatermistrz III Batalionu w Nieporęcie. Po walkach powstańczych w I Rejonie w sierpniu 1944 r. został aresztowany przez hitlerowców. Prawdopodobnie 14 września 1944 r. został rozstrzelany na terenie Zegrza. Jego szczątki przypadkowo odnaleziono w maju 1969 r. podczas prac ziemnych na terenie strzelnicy w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Łączności. Identyfikację umożliwił medalik szkaplerzny z wizerunkiem św. Jana Bosko, który Konstanty otrzymał od prymasa Augusta Hłonda. Konstanty Radziwiłł spoczywa w grobie rodzinnym na cmentarzu parafialnym w Serocku.

fol. Paweł Kozarzewski

Wcześniejszym właścicielem dóbr zegrzyńskich i pałacu w Jadwisinie był starszy brat Konstantego, Artur Radziwiłł (1901–1939), który jako porucznik, dowódca 2. kompanii 1 batalionu 2. Pułku Piechoty DP Armii „Modlin” zginął 13 września 1939 r. pod Otarzewem. Odznaczony był Krzyżem Virtuti Militari.

12

Miejsce egzekucji mjr. Konstantego Radziwiłła, ps. Korab

miejsowość: Zegrze - teren koszar CSŁil

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Katarzyna Leszczyńska

Książę Konstanty Mikołaj Radziwiłł, ostatni właściciel dóbr Zegrze, jako ppor. rez. walczył w kampanii 1939 r., pełniąc funkcję obserwatora lotniczego w 13. eskadrze obserwacyjnej. Po powrocie do domu został aresztowany

i uwięziony w Pułtusku. Zwolniony w marcu 1940 r., włączył się w działalność konspiracyjną jako kwatermistrz III batalionu I Rejonu „Marianowo-Brzozów” (Legionowo) VII Obwodu Armii Krajowej „Obroza”. 19 sierpnia 1944 r. został pojmany przez Niemców, a 14 września prawdopodobnie zamordowany. Jego ciało zostało odnalezione w maju 1969 r. podczas prac ziemnych na terenie koszar Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łączności w Zegrzu. Złotki zidentyfikowano między innymi na podstawie medalika szkaplerznego z relikwiami św. Jana Bosko, który Konstanty otrzymał od prymasa Augusta Hłonda.

14 września 2016 roku, przy byłej strzelnicy, niedaleko miejsca, gdzie odnaleziono szczątki mjr. Konstantego Mikołaja Radziwiłła, odsłonięto pamiątkową tablicę i mur z wizerunkiem bohatera. Podczas uroczystości mjr Radziwiłł został pośmiertnie odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Z tej okazji wydana została książka pod tytułem „Major Konstanty Radziwiłł (1902-1944). Walka i Pamięć”. Miejsce pamięci powstało dzięki staraniom Rodziny, żołnierzy WP, kombatanów AK, władz samorządowych i mieszkańców powiatu legionowskiego. Szczątki mjr. K. Radziwiłła ps. Korab spoczywają na cmentarzu parafialnym w Serocku. Jego imieniem nazwane są ulice w Serocku i Zegrzu Południowym. (Wstęp na teren koszar Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki po uzgodnieniu telefonicznym z oficerami Sekcji Wychowawczej – tel. 261 883 612).

fol. Starostwo Powiatowe w Legionowie / Edyta Rokicka

13

Upamiętnienie żołnierzy łączności

miejsowość: Zegrze – teren koszar CSŁil

Tablica upamiętniająca żołnierzy łączności zgładzonych na Wschodzie

foto: Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

Wśród ofiar mordu katyńskiego dokonanego przez funkcjonariuszy NKWD (Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR) w 1940 r. znalazło się ponad stu oficerów wojsk łączności. W tej grupie byli także oficerowie służący w zegrzyńskim Centrum Wyszkożenia Łączności: mjr lek. Kazimierz Pilch, kapitanowie: Czesław Wardziński, Ryszard Michalski, Bronisław Rybiński, por. Stanisław Szpot oraz ppor. Tadeusz Pierczyński. W Charkowie i Katyniu zamordowano także ośmiu oficerów rezerwy zmobilizowanych po wybuchu wojny w Ośrodku Zapasowym Łączności nr 1 Zegrzu. Tablica upamiętniająca zamordowanych żołnierzy łączności została odsłonięta 15 sierpnia 1992 r. w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Łączności w czasie spotkania kombatantów polskich wojsk łączności z całego świata.

Tablica upamiętniająca telegrafistki-juzistki wojskowej służby łączności

W latach 1927–1936 w zegrzyńskim Centrum Wyszkożenia Łączności były realizowane dziesięciomiesięczne kursy telegraficzne dla kobiecego personelu pomocniczego. Kobiety

uczyły się przede wszystkim obsługi aparatu telegraficznego Hughes'a („Juza”), po czym trafiały do urzędów pocztowych i na wypadek wojny były mobilizowane. Telegrafistki-juzistki zapisały znaczącą kartę w historii wojsk łączności, walcząc na wielu frontach II wojny światowej. Tablica upamiętniająca ich czyn bojowy została uroczystie odsłonięta 26 maja 1992 r. w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Łączności w Zegrzu podczas spotkania juzistek. Ich imię nosi ulica w Zegrzu.

foto: Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

(Wstęp na teren koszar Centrum Szkolenia Łączności i Informatyki po uzgodnieniu telefonicznym z oficerami Sekcji Wychowawczej – tel. 261 883 612).

14

Cmentarz parafialny

miejsowość: Wola Kiełpińska

Cmentarz parafialny w Woli Kiełpińskiej został wytyczony w 1893 r. Część rodzin przeniosła szczątki bliskich z cmentarza w Zegrzu, zajętego pod rosyjską twierdzą, dlatego spotykamy tu nagrobki starsze niż sama nekropolia, pochodzące z drugiej połowy XIX w. Wśród nich wyróżniają się ciekawe architektonicznie pomniki administratorów dóbr zegrzyńskich, m.in. w kształcie złamanej kolumny – Antoniego Xsieżopolskiego, zmarłego 11 września 1866 r. oraz tablice nagrobne rodziny

Urbanowskich. W 1929 r. został tu też pochowany Zygmunt Adam Szaniawski herbu Junosza (1852–1929) – ojciec słynnego pisarza Jerzego Szaniawskiego (1888–1970), właściciel pobliskiego Zegrzynka.

15

Kościół parafialny pw. św. Antoniego z Padwy

miejsowość: Wola Kiełpińska

Kościół w Woli Kiełpińskiej jest jednym z ciekawszych przykładów XIX-wiecznej architektury sakralnej w powiecie legionowskim. Decyzją o jego wybudowaniu zapadła po wykupieniu zegrzyńskiego majątku Radziwiłłów pod twierdzą przez rząd rosyjski. Teren pod budowę świątyni, a także plebanii i cmentarza, Radziwiłłowie przekazali parafii jesienią 1893 r. Jednonawowy kościół wzniesiony został w latach 1894–1899 według projektu Konstantego Wojciechowskiego (1841–1910).

We wnętrzu kościoła na uwagę zasługują epitafia rodu Krasieńskich, które zostały przeniesione z kościoła w Zegrzu, m.in. dwa rokokowe epitafia z XVIII w. Pierwsze poświęcone Antoniemu Krasieńskiemu – kasztelanowi zakroczymskiemu i fundatorowi kościoła w Zegrzu, zmarłemu w 1762 r. Drugie upamiętnia żonę Kazimierza – Eustację z Potockich zm. w 1764 r. Przedstawiciele tego rodu byli uczestnikami powstań narodowych i wojen napoleońskich. Kolejne epitafia Krasieńskich pochodzą z XIX w., m.in. oboźnego Kazimierza Krasieńskiego – kawalera Orderu Orła Białego, marszałka Sejmu 1782 r., zmarłego w 1802 r., jego syna – kasztelana senatora Józefa Wawrzyńca (1783–1945), uczestnika wojen napoleońskich, a w Powstaniu Listopadowym dowódcy 1. Pułku Gwardii Narodowej Warszawskiej oraz jego wnuka – Stanisława (1811–1849), oficera w Powstaniu Listopadowym, odznaczonego Krzyżem Złotym Wirtuti Militari.

W świątyni miejsce spoczynku znalazł także jej fundator, książę Maciej Radziwiłł (1842–1907), łowczy dworu carskiego, były prezes Towarzystwa Rolniczego i Towarzystwa Dobroczynności w Warszawie. Do 1966 r. przed kościołem znajdował się grób sierż. Kozłowski, poległego w czasie wojny polsko-rosyjskiej 1920 r. W 1966 r. grób został przeniesiony na cmentarz.

Na zewnętrznej ścianie kościoła, przy głównym wejściu, znajduje się pamiątkowa tablica

foto: Starostwo Powiatowe w Legionowie /
Edyta Rokicka

Wśród pochowanych na cmentarzu wymienić należy także uczestnika Powstania Styczniowego Feliksa Janickiego ze Stanisławowa (1837–1923), cieśli zastrzelonego przy budowie kościoła oraz żołnierza Armii Krajowej Leszka Wnęka – kawalera Krzyża Wirtuti Militari.

W Woli Kiełpińskiej znajduje się również zbiorowa mogiła żołnierzy Wojska Polskiego, poległych we wrześniu 1939 r. oraz grób dwóch żołnierzy 5. Brygady Inżynierjno-Saperskiej, którzy zginęli od wybuchu min w czerwcu 1945 r. A na grobie rodziców płk. Aleksandra Kity, straconego przez Urząd Bezpieczeństwa w 1952 r., znajduje się stosowna inskrypcja informująca o tym fakcie.

ufundowana przez okoliczną ludność 11 listopada 1928 r., dla uczczenia rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości.

fot. Jacek Biegajski

16

Fort carski z początku XX wieku

miejsowość: **Dębe – teren prywatny,
dogodne wejście za zgodą wspólnoty
działkowiczów od trasy 62
lub ul. Zegrzyńskiej**

Betonowy fort łącznikowy w Dębem jest jednym z lepiej zachowanych obiektów carskiej sztuki fortyfikacyjnej w powiecie legionowskim. Na początku XX w. wzmacniał obronę odcinka Zegrze–Modlin, wyznaczającego północny sektor Warszawskiego Rejonu Ufortyfikowanego. Jego zadaniem była osłona przeprawy przez Narew. Umocnienie wybudowano na planie trapezu wg projektu rosyjskiego gen. prof. Konstantego Iwanowicza Wieliczki (1856–1927). Podczas niemieckiego natarcia w sierpniu 1915 r. zadaniem załogi fortu było prowadzenie osłony wojsk rosyjskich wycofujących się do twierdzy Modlin. Niemieckie szturmy poprzedził ostrzał artyleryjski. Na umocnienie spadły pociski kalibru 420 mm, pochodzące z największych ówczesnie dział na świecie, których pocisk ważył prawie tonę. Po wykonaniu zadań osłonowych Rosjanie opuścili fort w nocy z 6 na 7 sierpnia 1915 r. Tego samego dnia opanowały go pododdziały niemieckie, które dążyły do uchwycenia brzegu Narwi. Strategiczne położenie fortu spowodowało, że w sierpniu 1920 r. wykorzystano go do przygotowania polskiej linii obrony pododdziałów płk. Stanisława Małachowskiego. Także w czasie walk obronnych we wrześniu 1939 r. w Dębem zakwaterowano 3. kompanię 26. Pułku Piechoty Wojska Polskiego.

fot. Daniel Katkowski

EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

WYDANIE CZWARTE ZMIENIONE

ISBN 978-83-946764-4-5

Turystyczny szlak patriotyczny „Polski Walczącej” na terenie powiatu legionowskiego powstał w 2014 roku dzięki pozyskaniu przez Starostwo Powiatowe w Legionowie środków unijnych.

Unia Europejska
Europejski
Fundusz
Rybacki

Powiat
Legionowski

Operacja współfinansowana przez Unię Europejską ze środków finansowych Europejskiego Funduszu Rybackiego zapewniającą inwestycje w zrównoważone rybołówstwo